

A
DEMOKRACZIA

MINT A
KÖZJÓLÉT MEGVALÓSÍTÓJA
ÉS
BIZTOSÍTÉKA.

ÍRTA.
CSORBA GÉZA.

BUDAPEST, 1877.
NYOMATOTT BUSCHMANN F. - NÉL
Koronaherczeg-utca 6.

„A világosság, melyet kaptunk, adatott nekünk nem azért, hogy örökké csak megbámuljuk, hanem, hogy vele további dolgokat, melyek ismeretüinktől még távolabb megismerjünk!

Milton.

Előszó

E munkámat még múlt évben bevégezvén, több tekintély buzdítására sajtó alá bocsájtani határoztam. Három ily füzetet tesz ki az egész mű, melyet az ügy iránt érdeklődő közönség szíves figyelmébe ajánlani bátorkodom.

Segéd-eszközökül használtam az általános történelmet, a jogtörténetet Wenczel G. műve után, az észjogot Schilling feldolgozása szerint s nevezetesen Bluntschli J. C.-nek Acsády Ignác által fordított és a m. kir. tud. Académia könyvkiadóhivatala által kiadott „Az általános államjog és a politika története” („Geschichte des Allg. Staatsrechtes und der Politik”) című, gyönyörűen irt nagy munkáját; ezeken kívül a logika törvényeit.

Az idézetek legnagyobb részét Bluntschli munkájából vettem át.

A részletezésekre jobban kiterjeszkedni, az egyes szakok fejtegetésébe mélyebben belébozsájt-kozni nem akartam; részint mivel nem tudhatom minő fogadtatásban részesül jó szándékú igyekeze-tem; részint pedig azért, mert korunkban a szó-lásszabadság fogalma megengedi ugyan a fő- és altételeket felállítanunk: de a conclusiót kifejez-nünk még nem mindig engedi veszély nélkül. An-nak elgondolását tehát a szives olvasóra kénytelen bízni.

Budapesten. 1877. évben.

a szerző

I. RÉSZ.

Természetjogi államalkotás. Államfejlődés és államformák.

Mottó: Természetjog az emberiség ügye.
Puffendorf.

Ha van az emberiségnek az isten által előszabott célja, — mit részint elvitatni igyekeztek, részint ezerféle változatokban magyarázgatnak, de meg nem czáfolhattak, — úgy a cél feltételezi az eszközöket is: s ha a célra törekvés természeti kötelesség: úgy e cél eszközeinek megszerzése szintén ily kötelem!

Amint kétségtelen, hogy a nagy természetben tökéletes, összhangzó rendszer van, s minden okszerűleg és időszerűleg fokozatosan fejlődik s hogy a természet- és világ-rendet egy láthatlan nagy hatalom, az isten alkotta és vezeti: úgy hasonlóképen tagadhatlan, hogy az emberiség is a társadalmi életre, fejlődésre, jogrend alkotására és vezetésére van hivatva, s hogy a közcél elérésére szükséges

eszközöket csak társulás által, a társadalomban képes megszerezni.

Mivel pedig a társadalom fogalma követeli, hogy az egyesek jogköre a közösség jóléte szerint megszoríttassék és szabályoztassék: az emberiségnek társadalmi szervezetre és jogrendre, ú gyszintén ezeket az öszszesség nevében intéző közegekre van szüksége.

A helyes társadalmi szervezetben megtalálja az eszközöket az ész által levezethető közcziel elérésére, az életfentartásra és szellemi fejlődésre; az igazi jog rendben megleli a közös m é r l e g e t az eszközök használhatására, természeti jogának kifejtésére és szabadságának a jogrenden belül üdvös alkalmazhatására. Hogy tehát helyes társadalmi rend alkotható legyen, az örök igazságon alapuló jogrendre van szükség; vagyis a természeti jogokra kell a jogrendet alapítani.

Az így megalkotott helyes jogrendnek huzamosabb időre fenmaradása és biztosítása felügyeleti hatalom szükségszerűségét feltételezi.

Mivel azonban a felügyeleti jogokat millió meg millió részekre szétosztva gyakorolni lehetetlen, az emberiség összes tagjai, vagy a külön nemzetek egyénei ezen jogosultságaikat mintegy összeadják s ezen jogösszletet, saját hatáskörrel, az értelmileg, physikailag és erkölcsileg kifejlettebb, jellemes embertársaik kisebb testületére, vagy

egy kiválóbbra bízzák, vagyis a hatalmi jogköröt összpontosítják.

Így államot, jogi és társadalmi rendet alapítanak.

Miután minden egyes embernek joga van az élethez, joga van az önfentartáshoz; az istentől az ember szabad rendelkezése alá bocsájtott dolgok fölötti hatalomhoz, tehát e j o g o k az emberi nagy társadalomnak minden egyes tagjával teljesen egyenlő mértékben közösek és így a természetől egyik embernek sincs hatalma embertársa akaratán, cselekedetén, vagyis minden ember szabad.

A természet nem csinált osztály rendeket, fegyedelmeket, és rabszolgákat: zsarnokokat, kiváltságoltakat; nyomorultakat és dúsgazdagokat. Egyenlően születünk és meghalunk, egyenlően élünk is kell. A természet egyenlő jogú, értelmes, szabad embereket alkotott, a kik azt tehetnek amit akarnak, a miben megállapodnak; amit értelmi belátásuk szerint a természet észszabálya, az örök igazság helyesel.

Ha tehát az emberek öszszessége maga az emberiség akarja, jogait kiválasztott s teljesen megbízható embertársakból álló testületre bízhatja meghatározott időre. De ekkor magát e testület célszerű intézkedéseihez, rendszabályaihoz tartani s azokhoz mindaddig, míg a közjólétet nem veszélyeztetik, alkalmazkodni is köteless.

Hogy pedig a főhatalmi testület intézkedései,

szabályai, önkénynek, a közczélt szem elül tévesztők, károsak ne legyenek, — azoknak meghozatalára, illetve ellenőrzésére az összeségnek befolyását biztosítani szükséges. Ha tehát jogában áll az emberiségnek, vagy valamely állam tagjainak kiválasztott testületre átruházni jogait: épen úgy arra is jogosult, hogy akár a testületbeli, megbízhatlanokká vált egyesektől, akár az egész testülettől, főleg pedig az egyes megbízottól ezen jogösszetet, jogkört, részben vagy egészen elvonhassa és a közjós a közös cél kívánalmai szerint mástestületre ruházhassa át. Az elmozdíthatlanság elve amily természetien, ép oly kevésbé jogosult. Mert hogy amit az emberiségnek csak egy kis része, vagy épen egyes ember cselekszik a közjólét rovására, az összesség kárára, azt az egész emberiség köteles legyen eltűrni, de sőt még azt megváltoztathatlannak, sérthetlennak, szentnek tartani köteleztessék, s hogy azt a kis részt korlátlan hatalomnak elismerni kényszerüljön, az ép oly képzelenség, mint azon következtetés, hogy a közjólét a testület tagjai jólétének alárendelhető; s hogy az összeségnek nincs joga valamely testületet az általa átruházott jogkörtől megfosztani! Ez az emberiség természeti jogának megtagadása, az örök igazságnak lábbal tiprása volna.

Igaz ugyan, hogy az egyesek, illetőleg az ember-milliók jogainak egy testületre bízása, ezen jogoknak, jogrendi és társadalmi intézmények által

való szabályozása szükségképen korlátozza az egyéni jogok körét, az egyéni szabadságot; de ebből korántsem következik az, hogy a testületi tagok a reájuk bízott jogkört személyes jogokul vindikálhatnák, vagy abból némelyeket előjogokkal, kiváltóságokkal elláthassanak s az így felbillent mérleg súly egyénbe hozására másokat jogaiktól megfoszsanak. Nem tagadhatjuk, hogy ily következtetések létezését a gyakorlati élet minduntalan feltünteti, de az is kétségbe vonhatlan, hogy ez abnormitás, mi rendes államokban elő nem fordulhat. A j o g o k n a k egyenlőtlen felosztása, a mérleg egyensúlyának megzavarása, vagyis az örök igazság megsértése!

A miként a nagy mindenség alakulásában, fejlődésében, az erőnek egymásra hatásában a központi összetartó főerőnek vezérszerepe van: úgy az emberiség egyes tagjainak különféle csoportulásában, kisebb nagyobb társulásaiban nemi, faji, törzsi szövetezéseiben, állam alakulásaiban az irányadó (szellemi, vagy anyagszükségleti) főerő, a v o n z a l o m szerepel. Ami a természetben, a szükségképi változatokat, fejlődést közvetíti, az az anyagi erő, vagyis az erőnek az anyag fölötti uralma; ami pedig az emberiséget tettekre ösztönzi, társulásra, fejlődésre szorítja, az a lélek-erő, vagyis az isteni e s z m é k n e k az emberi lélek fölötti hatalma. Az eszmék megértése, a közcélra törekvés sejtelme, alapja a vonzalomnak. Csak hol az önzés túlnyomó,

változik át a vonzalom ellenszenvvé. A felügyeleti hatalom feladata tehát a közös czélt ismerni; annak ismeretét terjeszteni s ez által az emberiség különféle nézetű és törekvésű népcsoportjai és osztályai között a vonzalmat felgerjeszteni s az önzést egyre szűkebb térre szorítani, majd teljesen kiirtani. Oda törekedjék a főhatalmi testület, hogy a közcél elérésére, az eszközöket mint feltételeket, minden egyes tagja a társadalomnak megtalálhassa, megszerezhesse és alkalmazásba is vegye. Az emberiség folytonos újjászületésére megkívántatik a testi és lelki szükségletek kielégítésének folytonossága. A szellemi szükségleteknek megfelelnek a bűvárkodások, fürkészesek s ezek eredményei a vallás és tudományok; az anyagi szükségleteknek a testi functiók által elhasznált, de az életerő fenntartásához megkívántató tápanyagoknak folytonos és szakadatlan pótlása, a társadalmi együttélésben, az égaljhoz mérten szükséges ruházat, a nemi ösztönnek mértékletes kielégítése. Ezen főszükségletek megszerzését kell biztosítani, elősegíteni. — E természeti jogn alapuló szükségletek kielégítettván, a kötelezettséget állapítják meg az egyedeket illetőleg. Az egyes, mint az emberiségnek kiegészítő része, elfoglalja a társadalomban a maga helyét s a vonzalma szerint választható téren teljesíteni köteles feladatát, mit a közcél szemelőtttartása mellett a társadalom szabhat meg. A személyiségnek ily tervszerű, mert a feladatból folyó

működése, tevékenysége, a melylyel a külvilág tárgyait a természetből kiemeli, átalakítja, eszközeiül használja: a munka. A munkának közvetlen eredményei a javak, használható dolgok vagyis közvetett eszközök: melyek a mennyiben az egész emberiség célját elősegíteni hivatvák, az emberiség közös javait képezik. Hogy azonban ezekből, minden egyes, az emberiség minden egyes tagja, megkaphassa amire szüksége van, oly társadalmi és jogi szervezet kívántatik, mely szerint az összesség, az emberiség, mintegy az egyesért legyen. Ezért kívánatos, sőt szükséges hogy a főhatalmi testület tagjai a legértelmesebb, legigazságosabb és így a legmegbízhatóbb emberek közül választassanak.

Főlebb említem, hogy e testület ragjai az összességnek rájuk ruházott jogait nem vindikálhatják speciális jogaikul, annál kevésbé, mert a meghatalmazás által nem egyéni jogaik bővítését nyerik, hanem csak mintegy felügyeleti jogosítványt nyernek. Ez kétségkívül megtiszteltetés szellemi és erkölcsi fölényük miatt s nyilvános elismerése az emberiség ügyében tett önzetlen eljárásuknak, cselekedeteiknek; de éppen mivel már e megbízásban rejlik a személyeik iránti köztisztélet, ennél nagyobb megtisztelést nem igényelhetnek. Vagyis nem azért kell őket kiválóan tisztelni, mivel ily álláson vannak; de azért jutottak ily kitün-

etéshez, mert általános tiszteletben és közbizalom-
ban részesültek.

A főhatalmi testület tagjainak az imádásig
emelkedni szokott tisztelete által egyrészt a min-
denség egyedüli urának imádása csökkentetik érté-
kében, másrészt az emberi méltóság lealacsonyítta-
tik. A tiszteletnek tehát az illő határok közt kell
maradnia.

A souveraint képviselő testület tagjai. már
csak azért is, mivel köztiszteletben részesülve ju-
tottak állásukra, a dolog természeténél fogva, mint
ilyenek, nem is sérthetők megtorlás nélkül, de
úgy se mint magánszemélyek, mert így természeti
személyes joguk és egyéniségük sértetnék, amit
pedig a jogrend tilt és az áthágót bünteti. A ki
tehát a souverain képviselőit, a hatalmi testület
tagjait sérti: az sérti a köztiszteletet, vagyis az
az összességet, az egész emberiséget, vagy az ál-
lamtagok összességét és az általuk alapított jogren-
det. — Ámde a sértést, bántalmazást is distin-
guálni kell. Aki a felség képviselő tagjait, vagy
tagját tetteleg bántalmazza, bünt követ el; aki szó-
belileg sérti, — az vétséget — Ámde a tett in-
tézkedéseknek, az igazság mérlegéhez viszonyítása,
bírálata, vagy kinyilvánítása; illetve a bírálati gon-
dolatközlés, sem a souverain képviselőit, sem ma-
gánszemélyiségüket nem sértheti, — ha az joga-
sult, — tehát sem büntényt, sem vétséget nem
képezhet. Ilyen, néha éles elmével s igazságosan

tett magán bírálat terjesztése sem képezhet felségsértést, miután természetes, hogy a legbölcsebb emberek intézkedésében, cselekedeteiben is akadhatnak hiányok, tévedések, — hibás felfogás miatt, — mit némely mélyebb gondolkozású tagja az emberiségnek vagy államnak, észreveheti, felfedezhet. Néha ily bírálati észrevétel, vélemény, közvéleménynyé, közmeggyőződésé érlelődhetik, és amaz intézkedéseknek megváltoztatását is eredményezheti. És épen ez okból, de abból is, hogy a felséget képviselő testület tagjai, kiválólág értelmes emberek, kik eo ipso beismerik, miszerint minden bölcseségök mellett sem csalatkozhatlanok és ők is tévednek, — ily, bár az illetőknek szembe mondott bírálati megjegyzések, nézetek, — felségsértésnek, vagy akár személyi sérelmeknek semmiképen sem kvalifikálhatók.

A felségsértést különböző államokban és időben különbözőleg magyarázták és büntették. Oly államokban hol a közhatalom vagyis felség képviselő tagjai, vagy tagja, a közhatalmi jogokat egyéni jogaikul magukhoz ragadták; hol a képviselő magát az államnak tartja, tartatni követeli és követelheti; hol a fejedelmek a népeknek korlátlan urai; hol őket mintegy istenítik: ott a felségsértésben nem az állampolgárok összessége, nem a közhatalom sértetik és nem ezek sérelme büntetetik; hanem a fejedelem magán személyének sérelme qualificáltatik a legnagyobb büntettnek; de

ott egyszersmind a felségsértések is mindennapi esetek, mert a jogintézkedések is egyoldalúak és az igaziig mértékével összehasonlításokra, bíráltságokra, több alkalmat szolgáltatnak.

Semmi sem természetesebb, mint hogy az ily államokban az erő és vagyon egyesítése, hatalommá szilárdítása, és e hatalomnak egy oldalú felhasználhatása utáni vágy az uralkodó törekvés.

Innét származik:

1. A közhatalmi jogoknak személyes jogokul vindikálása;

2. a nagy vagyonnak, birtoknak és pénznek összehalmozására fordított főgond és arra törekvés

3. a testületi tagok családjainak, nemzetségeinek minden mások fölé emelése, előjogokkal és kitüntetésekkel elhalmozása;

4. a hatalom ily kezekben megtartására irányuló magán és politikai törekvések;

5. a korlátlanág meggyengítésére működő idegen befolyásoknak kegyetlen s csak az önérdék által indokolt üldözése;

6. a személyes jólétnek a közjólét elé, a magán-céloknak az egyetlen közcél elé állítása; szóval a magánérdék és egyéni szeszélyeknek uralma.

Ily jogrendi viszásságoknak, fonákságoknak, józan szervezetű jog-államban előfordulni nem lehet, nem szabad.

A jogrendet vagy az összesség állapítja meg, s az arra szükséges felügyeleti jogositványt testü-

létre bízza; vagy pedig ha már ily testület van; — de a jogrend hiányzik, vagy hibás; a jogrend helyreállítására, átalakítására az összességnek és testületnek együttes közreműködése szükséges.

A megállapított jogrend, — illetve fő-elvek, — felette áll, és állnak a testületnek épen úgy, mint az összességnek; vagyis az alul sem ezek, sem amaz, sem pedig egyesek, magukat semmi feltétel alatt vagy körülmények között jogosan ki nem vonhatják.

A jogrend tehát forrása az egyéni szabadságnak; a közhatalmi testület és polgárok jogainak és kötelelességeinek.

A jogrend egyik főkövetelménye a törvényhozás; — másik követelménye a törvények fentartása, alkalmazása és az áthágások büntetése: vagyis a közhatalomban benfoglaltatik a törvényhozó és büntető hatalom.

Miként a jogrend megállapítása, a törvényhozás is a testület és állampolgárok összességének együttes feladata, közös joga és kötelessége.

A törvényhozásnál következőkre kell ügyelni:

1) Hogy a törvény általános, mindenkire kiterjedő legyen, azaz kivételeket ne csináljon.

2) Hogy az államnyelvén ugyan, de mégis a többség vagyis a kevésbé tanult nép nyelvén hozassék s világos, könnyen érthető legyen.

3) Hogy kellőleg közzététessék, lehetőleg mindenkinek tudomására hozassék. —

Mert: ha a törvény nem szól általánosan, akkor

mindenféle kiváltság támadhat; ami, — eltekintve a kiváltságok káros következményeitől, — nehezíti a törvények ismeretét, bajos eligazodniuk a kevésbé tanultaknak, hogy mi a törvény és mik a kivételek; ha a törvény a magasabb tudományú törvényhozás nyelvén tudományos stylusban és műszavakkal hozatik és nem a nép nyelvén, érthetően körül írva: többséget képező nép által, ha mindjárt olvastatnék is. csak ritkán lenne megérthető. Tudná ugyan, hogy van törvény, tudná ugyan, hogy mi tárgyban; de azért még sem tudná mit lehet és mikor s mit nem szabad és lehet cselekednie: — ha pedig a törvényt a többség nem értheti meg, annak értéke elveszett, vagyis az ilyen törvény nem is törvény. A tételes törvényhozások siettek kimondani s nem mulasztják el alkalmazni azon elvet, hogy a törvények nem tudásával magát senki sem mentheti, mert mindenkinek kötelessége a törvényekről tudomást szerezni! Ez az elv a lehető legképtelenebb állítás és követelés, a mai társadalmi viszonyokban és okozója igen sok jogi bonyodalomnak, még több áldozatoknak. Ugyanis hogy lehetne a munkás, iparos, vagy földműves kötelezhető minden újabbnál újabb törvény tudomásul vételére? A kihirdetés megtörténik pl.; aki kihirdeti tán maga sem érti meg a törvény complicált szerkezetéből, hogy minő törvény is az, és hogy tulajdonképen mit is rendel; hogy magyarázhatná tehát meg a nép nyelvén

azt amit maga sem tud; de meg az egész község úgy is a maga dolga után jár, a maga munkáját végezi mindenki, tehát ideje sem engedi hogy kihirdetésekre elmehessen; társainak egynémelyike habár a kihirdetést hallotta is, — elmondani legalább lényegileg, nem tudhatja, mert valljuk meg, ő sem érti a mysticus szövegezés szavainak összefüggését. Ha tehát ily eljárás és ily eredmény mellett nem lehet a törvény tudomásul vételére a csekélyebb műveltségűeket kötelezni; hogy lehet mégis oly elvet alkalmazni, hogy a törvény nem tudásával magát senki sem mentheti? Ez ellenmondás; igaztalanság, sőt zsarnokság, mert a lehetetlenséget is követelni képes! Ily szomorú jelenségek, jogállapotok tarthatlanok. Ezen legbiztosabban úgy lehet segíteni: 1-ör a nép nyelvén hozassék a törvény; 2-or minden népképviselő köteles választókerületének, a törvény jogerőre emelkedése és kinyomatása után annyi példányban megküldeni a törvényt, a hány község a kerületben van: 3-or minden községben vásár-ünnepnapokon a falu lelkésze, vagy lelkészei a prédikáció után felolvassák és magyarázzák híveiknek a hozott törvényt; a szöveg a községi elüljáróságnál megőriztetik, jogában állván azt mindenkinek megtekinteni s bizonyos meghatározott időben az elüljáróságtól is magyarázatot, felvilágosítást kívánni; 4-szer és főleg az elemi és polgári iskolákban legalább is a népnek szükségesebb törvényeket főbb vonásokban ismertetni.

Ha, mint fentebb érintem, a törvények nem általánosok, akkor mindenféle kivételek, eltérések származhatnak. Mi természetesebb, — hogy ha egyik másik község, egyik másik személy a törvény általános kötelező ereje alul kivétetik s jogkedvezményekben részesül, — mint az, miszerint mind több és több község több és több személy, legalább is hasonló kedvezmények elnyerésére, versengve törekszik. Oly államokban, melyekben a törvényhozás egyoldalúlag, kizárólag a korlátlan fejedelem által kezeltetik, kinek főtörekvése hatalmának fentartása, biztosítása: leginkább és legsűrűbben fordulhatnak elő a törvény aluli kivételek, jogkedvezmények; mert a közösség erejének nagyobb részét a fejedelem magának akarja megnyerni. Ily intézkedésekben és ilyen törekvésekben rejlik az o s z t á l y r e n d e k alakulása és fentartása. Egyik másik község és egyik másik — most már — „kiváltságos úr”, az újabb törvényekkel szemben azután hivatkozik az előbbi fejedelemmél kieszközölt kedvezményeire, kiváltságaira, eddigi szokásaira és folytatja illetőleg fentartja a kivételes állapotokat. A községek nyernek statútum-alkotási kiváltságot, az egyesek előjogi kiváltságokat. A kiváltságoknak így azután egész rendszere keletkezett, „mely mai napig és mindenütt törvényesen elismertetik és imitt amott mindegyre tágítatik. „Us us est a n i m a p r i v i l e g i o r u m” tartja egy jogi közmondás. De mi az az usus, a szokás, vagyis jogszokás? A z ő s ö k á l t a l j o g

talanul kieszközölt, vagy a korlátlan uralkodók által jogtalanul, —mert a közösség megrontásával járó módon,— adományozott törvény aluli kivételek, jogkedvezmények, kiváltságok fentartására hivatkozás, azokkal való élés, szakadatlan gyakorlat és ezekből vont jogi következtetések. Egy más neme ennek az alkotmányos szokás, mely a nemzetben, vagyis inkább a többségben, a nemzeti jogélethez vonatkozólag, évszázadok folytán, a változó fejedelmekkel szemben támad és erősödik. Ennek leplezetlen célja az, hogy az új fejedelmek ne alkothassanak a nemzet szellemével és szokásaival meg nem férő törvényeket, és főleg hogy a már törvénybe foglalt kiváltságok ne csak fentartassanak, hanem lehetőleg bővítsenek. Hibásan említenek némelyek törvény - alkotó és törvény - rontó szokásokat is. Amennyiben valamely szokás a törvényre befolyással bír, az oda céloz, hogy a megtámadott privilégiumok épségben tartassanak: nem alkot azonban törvényt, csak a kiváltság követelményeit biztosító egyoldalú intézkedést kíván s csak pl. ha valamely államban idegen fejedelem jutna a legfőbb hatalomra, kinek idegen törekvései vannak s a nemzet privilégiumait megnyirbáló szintén egyoldalú intézkedéseket, törvényeket hozna be, — e fejedelem elhaltával, vagy elűzetése után rontaná le az alkotmányos szokás, a nem al-

kozmányos törvényeket vagyis állítaná, vissza az előbbi állapotokat, az előbbi alkotmányos és ezen kiváltságoknak kedvező törvényt. Különb is furcsa jogrend volna és lehetne ott, ahol a szokás praejudikálna a törvénynek! Nem a szokás az tehát, mely törvényt alkothat és bonthat, hanem a közvélemény. A közösség szükségleteinek megfelelő intézkedések hozatala, korszerű javítások iránti közóhajnak általános meggyőződéssé érlelődése.

A szokás, tehát nem egy eb b mint a múltnak hibáira hivatkozás, az összesség kárának, némely osztályrend kiváltságainak folytonos fentartására törekedés. Ha ez az anima privilegiorum; ha ez a lélek, — milyen lehet a test? Nézzük mik voltak azok a privilégiumok, mikhez ma is oly kérelhetlenül ragaszkodnak birtokosaik?

A kiváltság a fejedelem által ünnepélyes alakban adott különös jog! Az ünnepélyes alak főjelentősége, hogy írásban, okmányilag adatott ki. Ez az okmány a kiváltságlevél. Erre nézve megkívántatott, hogy törvényes fejedelem, vagy némely országokban a koronázott császár, vagy a király adja és sajátkezűleg önhatalmilag vagy ellenjegyzések mellett írja alá; fejedelmi pecséttel ellátassék; hogy a törvennyel, sem pedig mások szerzett jogaival ne ellenkezzék; hogy a kiváltságokról szóló főkönyvbe bejegyeztessék, hogy kellőleg kihirdetessék.

Maga a kiváltság személyes, vagy családi vagy vagyoni; továbbá ideiglenes, örökös, vagy terhes.

A privilégium vagy előjogot ad, vagy mentességet bizonyos, vagy a közös teher alul.

Ezekben áll a kiváltság.

Az a kérdés, van-e joga a fejedelemnek külön jogokat adni? A positiv törvények igennel válaszolnak; sőt ennek elismerésére köteleznek. De a természetjog és a közösség, valamint a jogrend fogalma, ily kötelezést képtelenségnek állít; mert a jogrend megzavarásának tartja. Az írásba foglalás, mitsem változtat, annak természet szerinti jogtalanságán. Nem is az a fő, hogy a törvényekkel ne ellenkezzék, de hogy a helyes törvények szellemével ne ellenkezzék. A helyes törvények szelleme pedig, az örök igazság eszméjének kell hogy megfeleljen. És ekkor ismét meg nem állhat a kiváltság, mert az igazság egyenlően érvényes, úgy az egészben, mint annak részeiben; kivétel itt nem létezhetik. Az, hogy mások szerzett jogaival ne ellenkezzék, mit sem igazolhat a kiváltság jogosultsága mellett; de ne ellenkezzék az az egyesek, illetve másoknak állampolgári jogaival. Ha pedig az állampolgárok természetes jogaival, a józanul elhatározott jogrend által biztosított jogaival nem ellenkezik, úgy szintén elveszti a privilégium jelentőségét, mert a jog-

rend fogalma szerint szintén minden állampolgárnak, a többiekkel egyenlő jogokkal kell bírnia. — Ezek szerint a fejedelem különös jogokat, vagyis kiváltságokat, oly államban, hol az igazságos jogrend érvényesül, nem oszthat; a kiváltság pedig sem mentességet a közteher alul, sem előjogot — az összeség károsodása nélkül, nem adhat.

Amint látjuk a test, a kiváltság teste, megfelel a léleknek, a kiváltság lelkének, a szokásnak. Mindkettő káros, mert jogtalan, és igazságtalan mert káros. És ha áll a közmondás: „*usus est anima privilegiorum*” — az csak azt bizonyítja, hogy mind a jogszokás, mind a kiváltság tarthatlan, — minden helyes jogrendű államban.

Hogy a kiváltságok által az államoknak főleg a közösségnek okozni szokott károk nagyságát könnyebben beláthassuk: figyelemre kell méltatnunk azon intézkedéseket, mikhez a tételes törvények a kiváltságok megszüntét, elenyésztét kötik; — ilyenek: az elévülés; lemondás; ellentétes vagy ellenkező új kiváltság; bírói ítélet; megszüntető törvény; a kitűzött feltétel teljesülése. *) — Láthatjuk tehát, hogy a kiváltságok nem kellőkép biztosítottak; sőt igen sok körülmény, könnyen változó befolyások, sőt sokszor szeszélyek határoznak „életképességök” fölött, miket a megtartásra ír-

*) L. Wenczel Magánjoga.

nyuló érdekek ha bírnak is néha ellensúlyozni saját elhatározási szabadságuk árán; de az örökös lét és nem lét küzdelmei között hányattatnak. — Ennek lélektanilag indokolható kettős, de egyformán káros következménye 1-őr az, hogy a kiváltságok birtokosai a fejedelmeknek, — mert kegyeiktől függnnek, — le vannak különösen kötelezve, hogy kegyvadászokká alázzák magukat és hogy minden haladásnak, — minek a kiváltságok akadályát képezik, — ellenségei saját érdekeik folytán: 2-or hogy mivel kiváltságuk bizonytalan, igyekeznek annak előnyeit, — amíg és amennyire csak lehet kizsákmányolni, a közösség rovására, — minél inkább meggazdagodni.

Történelmileg igazolható, miszerint a pozitív jogok, illetőleg törvényhozások e korcsszülötte, a kiváltságadományozás, nem volt stabiliter biztosítható: minthogy későbbi fejedelmek és törvények a régi kiváltságokat, habár kellő feltételek mellett adományoztattak is, meg semmisítették, vagy újabb de más természetű kiváltságok által változtatták. A fentebbieken kívül ez is bizonyítja egyrészt, hogy a privilégium — levél nem szentírás, hogy a kiváltságok egyáltalán megsemmisíthetők: másrészt hogy a kiváltság a jogrendtől való eltérés, tehát jogtalanság, és így fenn nem tartható.

Ha tehát a kiváltságok nem foglalhatók a jog-

rend fogalmába, ép oly kevésbé a testületek, eszméleti, jogi személyek; a mennyiben a köztörvények alul kivéve, különjogokat vindicálnának.

De a testületek, — mik csak fejedelmi engedély, tehát mintegy kiváltság által, létesülhetnek, — épen arra törekszenek, hogy előjogokat, kedvezményeket, minél több javakat nyeljenek, vagy szerezhessenek; hogy saját ügyeiket minél függetlenebből intézhessék; minél szélesebb körű önkormányzati és státútum alkotási jogokat nyerhessenek: vagyis tágabb értelemben és végső elemzésben az államban, kisebb nagyobb államokat képezhessenek.

Ezek szerint a községi és testületi privilégiumok, miután szélesebb körre és messzebb ható irányzatokra terjednek ki, — a személyi és családi privilégiumoknál károsabbak.

Az utóbbiak iránya inkább a hatalmi központ felé gravitál; emezeké a középfutó erők irányát követi inkább; vagyis a minél inkább különválásra törekszik. —

Ez úgy egyensúlyoztatik, hogy a fejedelmek ily kiváltságos testületek tagjai közül a hatalmasabbakat személyes és családi privilégiumok által a központ felé vonják. Ha ez a vonzerő túlnyomó: az egész testület ennek az irányát követendi.

E szerint a kiváltságok bár jogtalan, de hatalmas eszközök, jelentékeny politikai

factorok, — csakhogy nem a közjó, hanem a magánérdek tekintetében.

Minden testületi kiváltság között azonban a leggonoszabb eredményű a vallás felekezeti testületek kiváltságolása: melyek előjogaikat nemcsak a vagyonosodásra használják, hanem az uralkodó hatalomnak kedvezendő a szabad gondolkozás; az egész emberiség szabad fejlődésének elnyomására fordítják!

A helyes jogrend fogalmából folyik az is, hogy a múltban, az elődök által kötött szerződések, az utódokat, kijelentett beleegyezésük nélkül nem kötelezhetik; sőt azok, — amennyiben tárgyuk és tartalmuk, részint korszerűtlenek, részint a változott körülmények szerint, akár az utódokra, akár az összes emberiség érdekeire, a közjólétre, szabad fejlődésre, a közös és egyedüli célra ártalmasnak bizonyulna a közvélemény legfőbb ítélőszéke előtt: egyszerűen felbonthatók megsemmisíthetők; — épen úgy, miképen természetjogilag nem kötelezhetők a gyermekek pl. atyjoknak az ő megrontásukra készakarva csinált adósságainak kifizetésére; s amiként, hogy tételes jog szerint sem kötelezhetnek az örökösök, az örökhagyó után fennmaradt hagyaték szenvedőleges része a tevőlegest meghaladja, az adósság fedezésére, sőt az örökség elvállalására sem; s amiként, hogy a tételes büntetőjog

szerint is az apák hibái és büntetetei miatt a fiak nem felelősek.

De ellenkezik ilyen, — az utódokat is kötelező — szerződés, úgy a politikai, mint a természeti szabadság félre nem magyarázandó fogalmával is.

Locke az éles eszű államférfiú teljes meggyőződéssel állítja fel az elvet, miszerint: „az atyának nincs joga, hogy a fiú szabadságát valakire átruházza.”

Ellenkezik azonban ily szerződés a jogügyletek, — tehát a szerződésnek, — fogalmával is, mert arra, hogy kétoldalú jogügylet létesülhessen, mindkét részről, szabadakaratú elhatározás, képesség és főleg kölcsönös beleegyezés és ennek nyilvánítása szükséges.

Valamint az a törvény, amit nem maga a nép hagyott jóvá, — semmis; úgy azon szerződés, melyet nem maga a nép kötött, vagy megnyitott, szintén semmis, erő nélküli.

Már pedig a nép. a nemzet, állam, minden nemzedék kihalása után, mintegy újra születik, változik: tehát legalább is minden 50 évben a népek az iránt volnának felszólítandók: vajjon nem akarnak-e valamely, az elődök által kötött szerződést megváltoztatni, megsemmisíteni, vagy megújítani.

Ez áll a concordatumokra épen

úgy, mint az egyes államok, országok és ezek uralkodói között létrejött, — bár örökösöknek czímezett, — szerződésekre is; minek kétségtelenségét igazságosan és így okszerűleg tagadásba venni bizonyára senki sem fogja!

A közös akaratnak érvényesülését, tehát sem hagyományos szokások és kiváltságok, sem előítéletek és önző kasztérdekek, sem kierőszakolt szerződések és egyoldalú vagy rossz törvények nem lehetetleníthetik, eredménynyel nem gátolhatják; vagyis az összes emberiség, vagy valamely állam összes polgárainak egyesült akarata, sőt túlnyomó részüknek, közös akarata is, a létező viszonyokat megsemmisítheti, új jogi és társadalmi rendet allapíthat és államformát létesíthet. — Az más kérdés, létesít-e?

Tekintsük a közhatalmi testület jogkörét és feladatát.

Miként fentebb láttuk a közhatalmi testület jogkörét, jogosítványát nem közvetlenül az istentől nyeri, hanem a közösségből, a közösség megbízásából meríti; vagyis a jogrendnek ép úgy alatt áll mint az összesség többi tagjai, együttesen és egyenkint.

E testület kiváló feladata az emberiség jogait megőrizni és fentartani; az általános fejlődést, értelmi és erkölcsi tökéletesbülést, — a felebaráti,

illetve testvéri szeretet, a minél teljesebb egyenlőséget, és közös szabadságot; a lehető általános jólétet, a tudományos bűvárlatok jó eredményét, az igazi közös boldogság megvalósulását, szóval az emberiség közös főcéljának megvalósulását, az alkalmas eszközök megszerzésit közvetíteni, minden alkalmas és lehető módon elősegíteni!

Ezek időközönként részben vagy egészen változható — szabadjon így neveznem, — közhatalmi testület, az egész emberiséggel oly forma jogviszonyban áll, mint a meghatalmazott, képviselő, az ő meghatalmazóival, képviseltjeivel. Vagyis a képviselőre a képviseltek jogai nem szállnak át személyes jogokként. Fel van azonban hatalmazva oly intézkedésekre, amiket helyesel s amiket a meghatalmazó jóváhagy. Köteles a megbízók kívánata szerint eljárni, köteles azoknak jogait, mintha csak személyes jogai volnának védelmezni és érvényesíteni: hatalmat nyer a meghatalmazók jóléte tekintetében igazságos jogügyletekbe bocsátkozni, a jogrendszert egyéni tehetsége szerint bővebben kifejteni s mindent bölcsen intézni; fennmaradván az összesség ellenőrzési, illetőleg felülvizsgálati és helybenhagyási joga.

Ezen működésekért azonban nem a meghatalmazók, megbízók vagyonát, birtokát vagy ennek egy részét kapja díjúl; hanem érdemeinek közeliismerésén felül, tevékenységéhez mért tiszteletdíjat,

jutalmat nyer; mi által az anyagi gondoktól ment és tisztességes megélhetése biztosítottik.

A hatalmi testület tagjainak főhivatása az emberiség művelődésének és tökéletesbedésének vezetése lévén: okszerűleg következik, 1-ör hogy az emberiségnek időről időre több jogot és szabadságot kell visszaadniuk a felügyeletökre bízott közös jogokból: minthogy azok, kik eddig korlátolt tehetségeik és műveltségöknél fogva jogaikkal élni kellőleg nem tudhattak s azokkal a közczél kárára talán akaratlanul öntudatlanul is visszaélhettek volna, — most már fejlettebbek lévén azokat a közjóra és könnyebben használhatják, sőt használni kötelességök is; 2-or, hogy önmagok személyére nézve is minél magasabb műveltséggel, fejlettebb tehetséggel, tudományossággal és minél jobb erkölcsiséggel kell bírniok!

Az 1) pont alattiakban nincs ellenmondás az eddig mondottakkal, ha tán látszata volna is; mert bár igaz hogy természet szerint minden ember egyenlő jogokkal bír, de igaz az is. hogy nem minden emberben van egyenlő szellemi fogékony-ság a fejlődésre. Ezen, szintén a természetben rejlő különbségeket akarja a jogrend és társadalom kiegyenlíteni közös célunkban foglalt feladatunk szerint. E feladat az, hogy minden ember lehetőleg művelődjék értelemben és erkölcsökben Mert ugyan minden embernek van joga követelni, hogy pl. pap, tudós lehessen;

vagy közhatalmi testületi tagnak választassék; de nincs meg mindenkiben az ezekhez kívántató képzettség vagy jellem, szóval nincsenek együtt az arravalósági feltételek. — Ezek tehát, amíg a feltételeket meg nem szerzik, ide vonatkozó jogaitak nem gyakorolhatják; — mert természetes, hogy ha nekik joguk gyakorlása megengedtetnék, ily körülmények között az összesség kárt szenvedne. A 2-dik pont alatti személyi követelményekből el nem vitathatólag az következik, — hogy a hatalmi testületnek az emberiség által reábízott jogösszlete, illetve a jogrendre való felügyeleti joga a közhatalmi testület tagjai által örökösseikre örökségképen, — mint a hagyaték tárgyát képező javak, jogok és kötelezett ségek, —át nem ruházhatók: vagyis a felügyeleti főhatalom örökség tárgyát észszerűen, helyes jogrend szerint, nem képezheti; sem pedig eziránt az összesség és a közhatalmi testület tagjai között szerződés vagy törvény nem létesülhet; — mert az már, természetellenes lévén, eo ipso önmagában semmis. Ugyanis ily tényhez, — a tételes törvények intézkedései szerint is, — végrendelkezési képesség, jog, volna szükséges; de mivel a közhatalmi felügyeleti jogosítvány, tulajdonképen nem is jog, de semmi esetre nem személyes jog; és az illetőt még haláláig

sem illeti meg, minthogy az összesség által az. tőle bármikor, ha szükségesnek mutatkozik, elvehető; s így a fölött semmi estre sem rendelkezhetik, — tehát végrendekezés tárgyát, sőt, — miután az örökös csak az örökhagyó kétségtelen jogát, tulajdonát követelheti. — az örökság és örökösödés tárgyát sem képezheti. — Különben is a tapasztalás igazolja, hogy jeles és jellemes apáknak ritkán lesznek magukhoz hasonló jellemes és értelmes fiaik, akik tehát nem felelhetnének meg ama feladatoknak, melyeket az emberiség bizalma megkövetel a hatalmi testület tagjaitól. De ha bírnának is oly tulajdonokkal a fiák, milyenekkel apáik bírtak volt; azokat megítélni, megbírálni az összesség van hivatva; úgyszintén azt elhatározni, hogy hasonló képességek mellett is, részesülnek-e közbizalomban?, — a közvélemény van jogosítva. Egyébiránt még maga a legjelesebb tehetség, tudományos képzettség sem egészen elegendő a nagy feladatok körének betöltésére: ahhoz még tapasztalat, emberismeret és ezen alapuló mélyebb életbölcészet gyakorlatiassága, tehát férfikor kívánatik. Miután pedig ennyi feltételnek fiatalember, ha mindjárt közhatalmi testület tagjának fia volna is, megfelelni nem lehet képes: ily jogkört vindicálnia ép oly képtelenség, mint azt rábízni; kiváltképen pedig annak örökség utján való ráruházását megengedni.

Igaz ugyan, hogy a bibliai-történet mutat föl

esetet, Jézus példájában, arra, mikép fiatal gyermekember az írástudókat oktatta: de maga a bölcs Jézus sem ország volt, nem intézte a főhatalmi jogokat ifjú korában! A legfőbb felügyeleti hatalom tehát, helyes jogrendű államban semmiképen sem kezelhető ifjú emberek által: mert az se nem játék, se nem multság, sem experime utalások eszköze! Kimondhatjuk, hogy a hatalmi jogoknak örökösödése igazságtalanság de abnormitás is, ami helyes jó g rendi államokban képtelenség. Ezeken kívül elene szól még az is, hogy az örökösödés utján való átruházási jog elmozdíthatlanságot feltételez, ez pedig elbizakodást, korlátlanságot, jogbitorlást és így zsamoki kényuralmat szülvén, — az emberiség szabad fejlődését és jólétét örökös bilincsekben tartaná. —

Láttuk fentebb, hogy az eszmebeli személyek alkotása és czélja káros, főleg a mennyiben privilegizáltak; még inkább ha azok vagyonnal és vagyonszerzési joggal ruháztatnak fel, mert ez által nagy vagyont halmoznak össze a közvagyonosodás kárára és mert ez által kisebb nagyobb hatalmat képeznek s néha ilyenek szövetkezve, az összesség nyakára nőnek s erejökkel pressiót gyakorolván az emberiségre, vagy az egyes államokra, követelik előjogaik folytonos szaporítását, azoknak elismerését és biztosítását. Ez tehát veszélyes. De képtelenség is az, hogy valamely eszmebeli személyt képezzünk,

azt jogokkal és vagyonnal ellássuk; azonban még nagyobb képtelenség azt tartani, hogy ily eszmebeli személyek, testületek örökösödhetnek tagjaik, vagy idegenek után; de meg káros is az ily örökösödés, mert ez által a vagyon főleg a földbirtok egyre növekedő cumulálása folytán a közforgalomból egészen kizáratik. — Az eszmebeli személyek, testületek, amiképen alakíthatók azonképen megszüntethetők, sőt valamennyi, mint a jogrend fogalmával ellenkező, megszüntetendő és többé soha nem engedélyezendő! Az ilyeneknek képzelt jogaik megsemmisülnek; összeszerzett vagyonuk pedig az összességet illeti. Képzelt személy, testület legfeljebb csak egy lehet: az összes emberiség nagy államának képzelt személyisége. Azonban ez sem helyes, és nem is szükséges: mert az emberiség folytonosan elhal ugyan, de folytonosan újra születik: szakadatlanul, — míg a föld fenmarad, — egy egészet képez és jogait, vagyonát az általa megbízott testület őrzi, összetartja, intézi, szóval kezeli. —

Amint káros a testületi vagyonnak öröklés útján az utódokra, a testületi újabb tagokra hárolása és ez intézménynek fentartása, ép úgy káros a hitbizományok felállítására is az összességre nézve.

A hitbizomány magánjellegű vagyonosodás. Célja az, hogy a családi nagy vagyon, vagy annak tekintélyes része folytonosan a családé maradjon nemzedékről nemzedékre; hogy ne csak szük-

séget ne lásson a család, hanem hatalmát és jelentékeny befolyását, — mit e kiváltság, mert fejedelmi kegy- és adomány szerez, — folytonosan fentartassa. Korlátlan uralom alatt, ha a hitbizomány birtokosai a néppel tartanak, üdvös intézmény is lehetne ez; de mivel a korlátlan uralkodók a törvényeket sem szokták respectálni, annál kevésbé a hitbizományokat és ha csak távolról is reábizonyíthatnák ily hitbizományi birtokosokra, hogy a néppel tartanak — és így az absolut monarcha ellenségei, az eredmény legszelídebb esetben a hitbizomány és minden birtokuk confiscálása lenne, és így a hitbizomány e tekintetből sem pártolható; alkotmányos országokban pedig feleslegesek sőt a közösségre nézve károsak. A hitbizományi örökösödés tehát, valamint hitbizományok felállításának engedélyezése mellőzendők; — illetve kiküszöbölendők.

Ha a jogrend fogalmával a kiváltságok össze nem egyeztethetők. — mint fentebb kifejttem,— úgy azoknak örökség útján átruházása és megnyerése, fentartása még kevésbé jogosult és észszerű.

Amit az elmozdíthatlanság elvéről fentebb mondtam, magában foglalja, hogy a hivatalokról elmozdíthatlanság elvének gyakorlati alkalmazása szintén jogtalanság. Épen ilyen a hivatalok öröklése is; mert a hivatalokat csak az azokra szükséges tehetség, képzettség és kivá-

lólág megbízhatóság vagyis főnemesség feltételeivel a kellő qualificatió mellett lehet gyakorolni.

A czímeknek és rangnak vagyis méltóságoknak, az utódokra örökösödés útján való átruházása nemcsak jogtalanság és a jogtalanság szakadatlan fentartása, hanem merő képtelenség; minthogy a czímek és méltóságok érdekért, vagy „hűséges szolgálatok” jutalmául szoktak osztatni, a tételes törvények szerint is; azonban a puszta születés által sem érdek, sem hűséges szolgálatok, vagy személyes kitüntetések nem teljesítettek. Nem képtelenség-e, de mivel tényleg tapasztaljuk az igyekezetet a képtelenség komoly szándékú megvalósítására: nem komikus-e, született báró, született marquis, született gróf, született lord, született herczeg és nagyherczeg féle elnevezéseket hallani, s valjon nem komikusabb, nevetségesebb-e ezeknek gyakorlati jelentőséget vindicálni?! Ez az emberi méltóság arczul csapása, mely szerint egyik ember főúrnak születik, a másik rabszolgának. Nem elég hogy egyik úgy is úrrá, a másik szegénynyé lesz, hanem mindjárt bele is születik valamely végzetszerű állapotba.

Helyes jogrendű államban czímek, rangok értéktelen, üres sallangoknak tartatnak.

Az igazi, egyedüli érdem a lelki nemességben, a közjóra irányzott önzetlen tettekben van; ezek jutalma pedig az öntudat, mely nem szorul

aranykeresztekre és címerekre; tanúsítja ezt nagyon sok példa között a hatalom által megjutalmazhatlannak bizonyult Deák Ferencz egyszerűen magasztos élete. Az ember teszi az állást; a jellem adja a méltóságot; és nem megfordítva!

Az anyagi magán vagyonnak, birtoknak a nemzedékről nemzedékre hagyása; a vagyion örökösödés természetjogellenes:

1-ör azért, mert valamint a föld édes mindnyájunké a természet szerint; vagyis mindnyájunknak közös használatul adatott; azonképen a földön találtató minden tárgyhoz, dologhoz, az ezekből bármi módon és eszközök által nyerhető jókhoz, hasznokhoz, jövedelmekhez, a közözei elérhetése tekintetében mint szükségletekhez, egyenlően közös jogunk van; mert azoknak mint közös eszközöknek megszerzése jogunkban áll erőnk és tehetségeinkhez képest, de sőt egyenlő kötelességünk is;

2-or azért, mert a mi valamennyi, az az összesség, és így a fölött rendelkezni egyeseknek nem is lehet joguk;

3-or azért, mert halál esetére, senki sem rendelkezhetik még a magáival sem, mert aki meghal, annak még legszemélyesebb jogai is elenyész-

nek, illetőleg azok részben a közösségre vissza szál-
lanak.

Habár a jobban kifejlesztett tehetségek sze-
rint, egyesek több jogot nyernek is vissza a köz-
hatalmi testülettől. — oly értelemben mint fentebb
jelzem, — és így több hasznot, több eredményt
tudnak is producálni a közösség javára: ezen. a
nagyobb jogkör folytán nyert jövedelmeket csak
bizonyos mértékig, csak bizonyos maximumig hasz-
nálhatják fel önmagukra és legfeljebb, mert legter-
mészetesebben csakis életfogytukig a természetjog
észszerű és az örök igazság bölcs törvénye szerint:
a fölösleges productumot pedig a közhatalmi tes-
tület közvetítésével a közjólét céljára kell fordí-
taniok; úgyszintén a bizonyos maximumon aluli,
de javukra fordítható megmaradt javak, dolgok a
közösséget illetik.

A végrendelezési, örökhagyási képesség el-
len szól a tételes törvények azon intézkedése is,
hogy bizonyos esetekben, közbüntettek felség áru-
lás miatt, az örökhagyási és örökösödési képesség
véggépen megszakad, megszüntetik; — hogy to-
vábbá bizonyos esetekben a szülők gyermekeiket
és ezek szülőiket az örökösödésből kitagadhatják.
Ha az örökösödési és örökhagyási jogok természet-
szerintiek, az igazságon alapulóak volnának: azokat
elvenni, vagy épen örökre megszüntetni semmiféle
még zsarnoki hatalomnak se állhatna jogában. -
A helyes jogrend főérve az, hogy a jogi kö-

vetkeztetések, jogintézeti fejlemények számai redukálhatók legyenek azon pontig, — az örök igazságig, — melyből kiindulniok kellett; hogy a helyes okozatokat a helyes okra s ezeket a végső, inkább legelső, legfelső, okra lehessen visszavezetni!

Már pedig ha reducálni akarjuk az örökösödési jogot eredetére; messzire nem, az emberiség őszállapotaira pedig egyáltalán nem vihetjük vissza. A történet előtti korban még csak képzelni sem lehet örökösödést; de még azután is igen sokáig az örökösödésnek nyomaira sem akadhatni. Az örökösödési jog tehát semmi esetre sem természeti, isteni jog; de igazságos jogrendben nem is lehetne helye, mert a közczélra nézve az észjogi elvek szerint határozottan káros intézmény.

Abból azonban, hogy az egyeseknek magánvagyonuk nem lehet, és abból, hogy a bizonyos maximumon aluli minden vagyon és jog a közállampénztárt illeti: nem következtethető, mikép minden vagyon és jog az államé és a közhatalmi testület által elhasználható, vagy tetszés szerint, ennek előnyeire fordítható; hanem úgy kell magyarázni, miszerint az ilyen összehalmozott vagyonnak rendeltetése az, hogy abból a közhatalmi testület által minden egyes a maga szükségletét bizonyos mérték szerint fedezhesse.

Ha már a vagyont örökség tárgyává tenni képtelenség a természet törvénye szerint, — úgy

hasonló okból, a jogok és kötelek örökbe se nem hagyhatók, se el nem fogadhatók. Amit magamnak volna kötelességem megtenni: azt másra nem háríthatom még életemben sem, nem hogy halálom után; mihez nekem jogom van: ahhoz, ugyanakkor hasonló joga természetileg nem lehet másunk. Egyenlő jogunk van ugyan mindenhez; de nem egyszerre s nem ugyanazon mértékben használhatjuk, nem élhetünk vele tetszésünk, hanem tehetségeink és a körülmények és bizonyos szabályzat szerint. A követelési és kötelmi jogokat semmiképen nem hagyhatjuk másra, mert át sem ruházhatjuk másokra, mivel minden egyesnek más természetű, szorosan egyéni jogai és kötelmei vannak; de különben is a jogrend egyensúlyának fenntartása miatt sem lehetséges ez; minthogy így egyeseknek jogai és kötelességei igen összehalmozthatnának a többiek kárára; de meg azért sem, mivel akire jogainkat átruházni arkarjuk nem mindig bírnak oly tehetséggel, képességgel, hogy azokat csakugyan a közczéllal megegyezőleg gyakorolhatnák!

Azon aggodalom, — hogy az élet megszűnénék érdekel tetszetősséggel bírní, ha az emberek nem szerezhethnének pénzt, vagyont agg napjaikra, tehetetlenségük bekövetkezése esetére, ha nem gyűjthethnének kincseket magán jólétökre, élvezetekre, fényűzésekre; ha eszerint nem volna eszközük jótétemények gyakorolhatására, jótékonyasági

intézetek alapítására és javadalmazására; és ha végül azt kellene tapasztalniok, miszerint fáradozásaiknak eredményét, néha nagyon is kiérdemelt keresményüket, az előttek legnagyobb részben ismeretlen „emberiség”-gel megosztani kényszerítenének; s ha legvégül elgondolnák, hogy hát ha saját gyermekeikre, maradékaikra talán senki nem gondolna is: — ezen aggodalom, ismétlem, alaptalan, mert úgy a természeti jog és helyes jogrend, mint az emberiség nagy állama, valamint és kiválólag a közhatalmi testület feladatának biztos tudatossága, a cél iránti köteletségének elismerése garantirozza, miszerint minden egyes embernek életfentartása minél inkább megkönnyítessék; minél jobb életet biztosíthasson magának mindenki; minthogy minden egyesnek meg leend tehetségeihez mért jogköre, munkája és keresménye; sőt minden egyes ember nemcsak kaphat munkát, hanem kötelessége is, hajlama tehetsége és erejéhez képest dolgozni; mindenki megkapja munkájáért azt a díjat, a miből igen tisztességesen megélhet úgy az egyes, mint a család; továbbá mert az olyan elaggottakat, kiknek hozzátartozóik, vagy rokonaik nincsenek, a közhatalmi testület, illetőleg a nagy álladalom fogja, — tekintettel az életök tartama alatt az emberiség javára tett közreműködésük eredménye szerint, — nagyobb, kisebb kényelmű, de nyugalmas és gondnélküli tisztességes ellátásban, ápolásban részesíteni. A

természettől munkaképtelenek, — kik idővel mindinkább kevesebb számmal fordulhatnak elő, — amennyiben már családjaik nem volnának, szintén az álladalom által részesülnek ellátásban, illetve gyógykezelésben. Az árvák ellátása, nevelése, hasznos polgárokká képezése szintén a közös vagyontól közös költségekből eszközöltetik.

Egyébiránt nemesebb fogalmat, magasztosabb érzést képzelni sem lehet: mint az egész emberiségért, a közjólétért hajlam, tehetség és erő szerint élni és munkálkodni, lelkiismeretesen közreműködni, sőt a közczél megvalósítására áldozatot is hozni, művelődni, fokozatosan fejlődni s a közös boldogságban részesülni! Csak azt az egy élvezetet vegyük, hogy a művelt lélek és szellem visszazárlhat a múltba évezredekre s elképzeli az első ember előtti idöket is; eltekinthet a messze jövőbe: látja magát, a közreműködőt a jelenben s kiméri hatásának körvonalait. Látja ősein és a szakadatlan leszármazókat; látja nemzetét az ősidöktől fogva a jelenig; látni véli a küzdelmeket s eredményeit; látja a jelenben élő emberiséget lelki szemeivel, felfogja a belső egységet mely amazt vezeti a czél felé, szinte érzi, hogy az emberiség nagy testét hogy hatják át a magasztos eszmék, hogy készítik megfelelő cselekedetekre. Tehát az ember parányi mérvben isteni élvezetekben részesülhet; s minél inkább kiképezi lelkét, annál világosabban s mélyebben látja be a múltat, jelent s jövőt, s

annál tisztábban fogja fel a nagy, egyedüli, közös célt!

Csakhogy erre nézve megkívántatik a társadalmi lét, a leghelyesebb társadalmi rend. Ehhez pedig szükséges, miszerint az álladalom (az emberiség statusa) oly kormányzatot alkosson, mely legjobban megfelel a cél iránti feladata eszközölhetésének, érvényesíthetésének. Vagyis, hogy az állam szükségkép odatörekedjék, miszerint az egyesek fejlődését, s jólétét a hatalma alatt álló minden eszközzel előmozdítsa, annál is inkább, mert az egyesek jóléte, fejlődése, az állam jóléte és fejlődése; s mert minél több államtag elhanyagoltatik, nyomorban sínylődik, annál kevésbé van az államfeladat valósítva, az állam-eszmény megközelítve, annál kevésbé érhető el az a cél.

Szükséges tehát, hogy az állam helyes társadalmi rendet alakítson, szervezzen.

A mostani társadalmi rend, — melyet behatólag. éles felfogással, de nem oly helyes logicával ismertet a „Budapesti Szemle” *) — jelen alakjában a nagy célnak megfelelni semmi esetre sem képes; mert annak alapelve az érdek, egyik személynek és osztálynak a másiknak való alávetése; a függés, aminél inkább szorosra fűzendő függés. „A függés, az alárendeltség, azoknak az

*) Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1876. 19. számban a „Társadalom” című értekezés Grünwald Bélától.

eszközöknek a birtokán alapszik, melyekkel valaki másokat alárendelhet magának.” A kereset, a birtok és a függés így emelkednek valódi jelentőségükre.” „A (mai) társadalomban tehát az a tevékenység, melylyel saját függetlenségének s mások függésének eszközeit szerezhetni meg (az érdek), uralkodik az egyesek élete fölött.” *) — De épen ez az oka ama collisióknak, melyek a független és függő osztályok, a tőke és a munka, a birtok és a kereset, a vagyontalanság és gazdagság között az egymás megsemmisítésére irányzott kérlelhetlen harczoknak folytonosságát fenntartják és élesztik; ez az oka az örökös hadi állapotoknak, mik az emberiség nagy céljának megvalósulhatását, a leghatározottabban gátolják, lehetetlenítik. A társadalom regenerálása a haladó kor jelszava, mely a tudományosság haladásával mindinkább határozottabb közvéleménynyé erősödik. — A feladat a társadalmi ellentétes irányok összeegyeztetése s oly alakítása, hogy azok ne ellentétesen, ellentállóan, hanem egymás mellett a közös célra harmonicusan közreműködjenek. Ennek eszközlése, annyi, mint a cél előmozdítása, valósítása. Ha körültekintünk az életben, meggyőződhetünk, hogy az emberek a mai körülményekkel, jogrenddel, társadalmi renddel egyáltalán nincsenek megelégedve. Nincsenek a szegények, nem lehet-

*) Ugyanott II. rész 68. lap.

nek a gazdagok; nincsenek a joguktól megfosztottak, nem lehetnek a kiváltságoltak: amazok azért mivel a cél iránti feladataik feltételeinek megszerzésében örökösen gátolva vannak; emezek azért, mert örökös bizonytalanságnak, — mert folytonos támadásoknak, — vannak kitéve. A létező állapotok tarthatlanok tehát, de míg tisztában nem leszünk a teendők rendszere iránt; addig mégis szükségkép fentartandók, mert különben államon kívüli állapotokat idézve elő: a célt még inkább veszélyeztetnek.

„Feladat a bajok felismerése, a megfelelő intézkedések alkalmazása, a helyes jogrend felállítása és az erre vonatkozó jog és hatalom kimutatása.

Azonban a gyakorlati állampolitika emberei előtt felesleges indokolni, miszerint a gyökeres intézkedéseket nem lehet frappáns módon életbeléptetni; azokat megérlelni, átmeneti intézkedéseket alkalmazni szükség: erre utal a természeti fejlődés fokozatossága is.

Mielőtt erről szólanék, tekintsük és kísérvük figyelemmel az államalakulási és fejlődési processusokat; főleg a nevezetes állambölcselek és államférfiak deductiói szerint vessünk egy pillantást a természeti jog-és jogrendi intézmények fejlődésére is, hogy lássuk honnan származik a hatalom?

Milton az államalakulást így adja elő:
„Mindenkinek el kell ismernie, hogy az emberek

természettől fogva szabadon született lények, mert midőn teremteték, isten képmására teremteték őket. és az isten hatalmat adott nekik, minden más teremtményen. Midőn az emberek megszapordtak, és egymás iránt erőszakot követtek el, általánosan kezdték érezni a szövetkezett telepek, városok és közállományok szükségletét. Belátták annak szükségét, hogy tekintélyt rendezzenek, mely elég erős a békét fentartani és a közönséges jogot hatalommal védeni és a gonosztevőket megbüntetni. Minthogy eredetileg természetűl fogva, védelem és fentartás ereje minden egyes emberben de még inkább mindnyájuk egyesülésében nyugodott, ezen erőt egy valakire ruházták, kiben bölcsessége és kitűnősége folytán mint vezérökben megbíztak, — és másokra is kiktől hasonló szolgálatot vártak. Az elsőt királynak, a többieket hatóságoknak nevezték. Nem azért hogy maguknak urat és mestert alkossanak, hanem hogy meghatalmazott és megbízott férfiak legyenek, kik az igazságot a természet törvényei és a szerződések határozatai értelmében, hivatalból kezdjék közöttök, mely dolgokban annak előtte maguk voltak kénytelenek magukon segíteni. Hogy az önkényt kikerüljék, később közös országostörvényeket hoztak, melyek célja volt azokat is korlátozni, kikre a közhatalmat bízták. — Ne többé a felsőbbek szeszélye, akarata uralkodjék rajtok, hanem a törvény és az ész: és mivel a törvénye-

ket a hatalmasok még sem mindig vették figyelembe, — a fejedelmektől és a hatóságoktól hivatalba léptükkor esküt kívántak arra, hogy a törvényeket hűségesen megtartják. Minthogy ez az elővigyázat sem bizonyult elegendőnek, tanácsokat és parlamentekeket tartottak. Nem azért, hogy a király előtt térdre boruljanak, hanem hogy vele vagy nélküle határozott időben vagy bármikor, midőn valami veszély fenyeget, a közbiztonságot gondoskodjanak „ —

B o s s u e t püspök így szól „Politika” czírmű munkájában:

„Az emberi társadalmat az egy isten, ki teremtette, az isten iránt való szeretet, a testvériség tudata, a közös vér és a közös érdek, az emberek kölcsönös szükségletei s azon képességek köti össze, hogy egymáson segíthessenek.”

S p i n o z a szerint: „Minden ember természet-től fel van jogosítva, vágyának ereje, valamint esze törvénye szerint élni.”

Locke szerint: „állam csak akkor keletkezik, ha bizonyos számú ember oly módon egyesül, hogy mindenki lemond az önszegély természeti jogáról s hatalmát a közösségnek engedi át.”

Ugyan ő mondja: „a politikai hatalom oda céloz, hogy az összesség szabadsága, vagyona, jóléte kimerítőbb gondoskodás tárgya legyen, mint aminőt a természeti állapot nyújt”.

Ez az államalakulások vázлата. Két főirány volt

az államalakulások és fejlődések fő-factora: a vallás-erkölcsi és az aristokracziai; mindkettő magának vindicálván a főhatalmat, elkeseredett harczokat folytattak. Amint a vallás uralma mind hátrább szorított, a világi uralom annál korlátlanabb hatalommal zsarnokoskodhatott; az erkölcsök pusztultak s a jogrendi állapotok annál inkább egyoldalualakká fajultak s az emberiség mélyen sülyedt alá a bűnökbe. Ily körülmények között találta az emberiséget az üdvözítő Messziás születése! Mily üdítőleg hatottak Jézus egyszerű, magasztos, a természeti örök igazságon alapuló tanai a romlott emberiségre, a jogrendi visszasságokra, a zsarnokság és erkölcstelenség járma alatt nyögő társadalomra! Ez új eszmék amerre csak terjesztettek győzedelmeskedtek és regenerálták a viszonyokat. A keresztény államfejlődés mily más irányban indult, mint a barbár-államok fejlődése; és ha az önzés által vezérelt papuralom hamis tanai meg nem mételeyezték volna az üdvhozó mester rendszerét: mi más eredményt tapasztalhatnánk ma az emberiség életviszonyaiban és fejlődésében! Jézus elve „adjátok meg az Istennek, ami az Istené és a császárnak, ami a császáré” — elkülöníti a világi hatalmat a vallási hatalomtól, mely utóbbi csupán csak az Isten tiszteletére kíván szorítkozni és erkölcsileg kötelezni. De Jézus élete, példája elég bizonyíték arra nézve, hogy ő, kit annyira tiszteltek s befolyása oly rendkívül nagy volt, mint tudománya és

bölcsessége, még csak meg sem kísérlette új állam alkotását s a világi hatalom gyakorlását; nem akarthatta és nem is akarta a világi uralmat sem maga, sem tanítványai számára megszerezni; hanem a népek, az egész emberiségnek tanítását, fejlődését, üdvét, boldogságát célozta! A keresztyén papság, mely Jézust mesterének szerette vallani nem követte, mert nem értette és nem akarta érteni a nagy eszméket, elveket, tanokat. Jézus a népek fölszabadítására, törekedett, a papság pedig leigázására! A papság nem adta meg Istennek, ami az Istené, mert az igazságszolgáltatást magának vindicálta, de helytelenül élt vele s midőn a mester tanait félre magyarázva, magának abból tőkét csinált s hatalmat alapított: az Isten tiszteletét is megsérté s a császároknak sem adta meg ami a császároké volt, s mert magát ezek fölé helyezte és uralkodott zsarnokilag fél világ fölött! Így a keresztyénség oly magasztos elvei, elferdítetve, nem eredményezhették eddig a teljes sikert. Hanem az eszmék élnek, az elvek meg nem tagadhatók s érvényesülésüket kivívja az idő, a korszellem!

Amely népeknél a helyes világnézet, az általános jogérzet nem fejlődhetett ki kellő fokig: ott a vallásos befolyás a jogi, állami és így szorosan elkülönzött világi ügyekre, mindenütt túlnyomó volt s néhol csaknem kizárólag a papság által gyakoroltatott még a törvényhozó hatalom is. —

Amily igaz, hogy erőteljes államalkotás a val-

lás erkölcsi tényezők figyelemre méltatása nélkül lehetetlen. — épen oly igaz az is, hogy a vallásnak az állam, a világi hatalom fölé emelkedése természetellenes, az emberiség fejlődésével összeütköző s az ily értelmű papi tendenciák államellenes merényletek.

A jog fejlődéssel, társadalmi és vallási fejlődéssel az államfejlődés, államtörténet a legszorosabb összefüggésben áll; mert minél tökéletesebb jogi és vallási fogalmakkal, társadalmi organismussal bír valamely nép, annál helyesebb államformát alkothat s annál boldogabb államot teremthet önmaga.

Igen, de az államforma megváltoztatására, az állam átalakítására jog és hatalom kívántatik. Kérdés, honnan származik és kitől jő a hatalom s ki élhet vele?

A népek fölött majd királyok és császárok, majd a papok, próféták, vallásos nézetek uralkodván; ezek oly meggyőződésben nevelték fel az embereket, hogy a hatalom a főuraké, főpapoké: mert végelemezésben az Istené, ki amazokra ruházta át. A népek tehát arra, hogy a hatalom tulajdonképen bennök rejlik csak idők folytán, fokozatosan jöttek rá, s azt csak későn látták már be. Nem fogadható el tehát azon nézet, mintha az első szövetkezésekkel és vezérválasztásokkal már államokat alkottak volna a népek, minthogy Locke szerint is az államalkotáshoz bizonyos számú embernek oly szövetkezése kívántatik, miszerint az önszegélyről mindenki lemond. Ámde a primitív állapotú társa-

dalomban, sőt még jóval későbbi korban is, az emberek épen az önsegélyről, önbíráskodásról bírtak legkevésbé leszokni; s hogy pedig valaki természeti jogainak gyakorlását önakaratulag másokra bízhatta s ez által természetes szabadságát önkényt korlátozza s magát a közösséghez alkalmazhatta: arra nézve magasabb fokú értelem, a lemondás és áldozatkészség erénye mulhatlanul szükségesnek feltételezendő. Már pedig hogy az első korszakok népei ily felvilágosultak s ily erényesek lehettek volna, — annak, ki a fokozatos fejlődés természetét elismeri, — azt föltételezni sem lehet, annál kevésbé, minthogy így a mi civilizatióink, fejlődésünk, semmi jelentőséggel nem bírna s mi hátrább állnánk ős elődeinknél!

Amily mérvben fejlődött a népben a tudat, hogy ő a hatalom fötényezője; oly mértékben fokozódott a főurak és papok korlátlan uralma zsarnoksággá; üldözések, kegyetlenkedések, tévtanok voltak eszközeik a népben ama tudat elfojtására, kiirtására. A papuralom új bölcsészetet alkotott, s minden eszközt megszentelt a jezsuiták czélszerűség-tana, a zsarnoki állampolitikának macchiavellismusa. A papság elrémíté az embereket ördöggel, pokollal; a fejedelmeket egyházi átokkal s néplázadással: hogy úgy amazokat, mint emezeket hatalmak alá kerítve, a viláгурalmat magának biztosíthassa. A papság és világi urak tehát egyaránt küzdöttek a haegemoniáért; de akár az egyik, akár a másik

győzött, az eredmény a népre egyformán káros, mert egyiránt zsarnokság volt. A papság nem boldogulhatván terveivel, megadta magát a világi uraknak, fejedelmeknek, — hogy a konczból magának is biztosíthasson néhány zsiros falatot. Behozott tehát mindenféle humbugot, ami a fejedelmek hiúságát legyezgeté: császári, királyi koronázásokat; „apostoli”, „vallás-védő”, „szent”, „isten kegyelméből” stb. címeket és vallásos szertartásokat, koronázási actusokat; czeremóniákat; — tanította a fejedelmek istenítését, kik az Isten képviselői és csak az Istennek felelősök, így állandósultak korlátlan egyeduralmiakká, a monarchiai államformák; így lett bilincsekbe verve az emberi szabadság, természetjog és szabad gondolkozás! Boldogok voltak az oly országok, melyekben alkotmányosság által legalább korlátolt monarchák uralkodtak. Bár a népben élt a tudat, hogy ő a hatalom főtényezője; de a néperő decentralizáltatván, részben kedvezmény-ígérettek által örökös függésben tartatván, a nép is eszközül kényszerült szerepelni a hatalombitorlók kezeiben.

Csak a bölcsész-politikusok és népemberek kis számának köszönheti az emberiség, hogy a természetjog és bölcsészet, az államtudomány a hierarchia és olygarchia lidércnyomása alul felszabadult, hogy a népek fölvilágosodása ennyire is haladhatott; hogy elismertetik a népek természeti joga és ezen alapuló hatalma, és hogy most szaba-

don gondolkozhatunk politikai jogaink fölött s hogy bátran nyilváníthatjuk nézeteinket az alkotmányformák czélszerűsége vagy czélszerűtlensége, sőt amennyiben szükségesnek mutatkozik, megváltoztatásuk fölött is!

A szabadeszmék hatalma a közvélemény nyilvánulása a papi bölcsészetire sem maradhatott módosító hatás nélkül, s kénytelen volt a papság is merev álláspontját egy pár lépéssnyivel előbbre tolni.

Még B e l l a r m i n i jezsuita is elismeri, államtudományi iratában, hogy „A hatalom eredetileg, isteni jog szerint a tömegben nyugszik és természeti jog szerint, azt egyre, vagy többekre ruházza, s ha nyomatékos oka van rá, a tömeg, a királyságot, arisztokracziává, vagy népuralommá alakíthatja át.”

Igaz hogy a „tömeget” teszi a „nép” helyére; de ez csak kibérbítés akar lenni, mit a lényegért megbocsájthatni egy jezsuitának.

Világos, hogy a nép képezi a hatalmat, tehát őt illeti a kizárólagos jog is, tetszése és szükségletei szerint czélszerűen intézkedni. Alkothat államformákat, új társadalmi rendet, orvosolhatja a hibákat a múltak bűneit, ahogy jönak tartja.

Tehát jogunkban áll a bajokat vizsgálni, okait fürkészni; gyógyszerekről és kezelésről gondos-

kodni, czélszerű javításokat kijelölni, javaslatba hozni.

Éljünk tehát e jogainkkal!

Nézzük ama bajokat, mik a mai emberiség általános elégtelenségét okozzák.

Ha tisztában vagyunk a céllal, tisztában kell lennünk az eszközökkel is. A helyes célra helyes eszközökkel való törekvés, az államokra és népekre különített emberiség feladata; ez a fejlődés. Ami ennek harmonikus haladását akadályozza, az szüli ama bajokat, mik a sülyedést s az általános elégtelenséget eredményezik.

Mínthogy a közös célt a népek csak közösen, csak az emberiség összessége érheti el; szükséges az államok és nemzetek népeit egymáshoz közelebb vonni, a testvériesülést (mit a felebaráti szeretet eszméje már magában rejtett) eszközölni, az egyesülés nagy művét előkészíteni; ennek eszméjét minél jobban megérlelni. Mindazon körülmények tehát, amik ezek megvalósíthatását gátolják: bajok. E bajokat kell tehát szükségképen legyőzni és elhárítani; 1-ör az egyes államokban, országokban, nemzeteken belül, 2-or a nemzetek, országok és külön államok között.

Azért az egyes államokban, az egyes országok beléletében a villongások, egyenetlenkedések közvetlen vagy közvetett előidézése; a nemzetiségek gyűlölködései; az osztályérdekek protegalása és

élesztése; a népek, országok és államoknak egymás elleni ingerlései, a háborúk előidézése, — kár-hoztatandók.

Belső egyenetlenkedéseket, polgár-háborút, lázongásokat szülhetnek:

1-ör is a hiányos államformából keletkezhető bajok: a hatalom kezelőinek igaztalanságai, — kényuralma, zsamoksága, mit legtöbbször a róz tanácsadók okoznak;

2-or a vallási és nemzetiségi egyenlőtlen-ségek;

3-or, az osztályrendek kiváltságai és így túlságos befolyása a közügyekre;

4-er, a „nép-osztályok” lenézése, megvetése, jólétök elhanyagolása, jogaik lábbal tiprása;

5-ör, a politikai jogok túlságos megszorításai, a szabad gondolkozás üldözése;

6-or, a vagyon-szerzés korlátozása és így egyik osztálynak a másik rovására gazdagodása; a nép nyomora;

7-er, az „érdek” jogosultságának elismerése; s ez által az erkölcstelenség, demoralisatio terjesztése.

Külső egyenetlenkedéseket, háborúkat eredményezhetnek;

1. A monarchák, kormánytagok magán személyein elkövetett sérelmek megtorlási vágya; hatalmasságuk terjesztési törekvése; kincs szomja;

2. idegen országok támadásai;

3. az egészségtelen fejlődésű népek műveletlensége, harczkedve és pénzvágya.

Minél nagyobb hadsereggel vakengedelmesgű fanatizált harczszomjas katonasággal rendelkezik valamely állam, vagy ország; az annál fényesebben igazolja, hogy magasabb műveltség és szabadság hiányában szenvednek népei. Ez azonban kiválólag azokra nézve áll, a mely országok, birodalmak, háborúkat kezdeményezni és hódítani szeretnek. Minthogy azonban mindaddig, míg támadásoktól tartani lehet, védelemtől gondoskodni nemcsak hasznos hanem szükséges is, mert a népek jólétének biztonsága követeli: tehát nem az a műveletlen, aki erőhatalommal védelmezi jogait és magát; de az a barbár, aki erőszakot használ mások ellen, aki támadólag lép fel; mert az a gyűlölséget szítja s nem az emberbaráti szeretetet terjeszti; a hátramaradást eszközli, s nem a fejlődést segíti elő!

Mert mi a külháborúk célja?

Első helyen a győzelem; de nem az erkölcsi fölény, hanem az anyagi erő győzelme (erőbéli, vagy ügyességbeli előny mellett); másodsor a leggyőzötteknek a győző hatalma alá vetése; felsősége elismerésének, — természetesen, — erőszakos kényszerítése; harmadszor az államnak a hadisarczok által gazdagítása; negyedszer az állami hatalom tekintélyének a kül-államokkal szemben és saját népe irányában oly célú

emelni törekvése, hogy maga iránt félelmet gerjesszen; ötödször a hatalom kezelőinek, a kormány tagjainak személyein elkövetett sérelmek megtorlása; hatodszor idegen államok támadásainak visszaverése, az államterület integritásának és az állampolgárok biztonságának megóvása.

Mik a külháborúk eszközei?

Legfőbb eszköz a pénz; a minél nagyobb számú s begyakorolt hadsereg; a minél biztosabban öldöklő újabb fegyverzet; a hadsereg vakengedelmessége, részben bizonyos módon fanatizálása, részben a hadviselés szükségéről meggyőződtetése.

Mi a háború közvetlen eredménye?

Vagy a győzelem, vagy a legyőzetés és hadisarcz; de mindkét esetben a háborúban résztvevő államok és népek főleg a hadseregek izgatottsága; a háború után mindkét fél közös veszteségei emberekben, hadi szerekben, a háború szinterét képező földrész iparának, kereskedelmének, gazdaszatának, úgy az összegyűjtött productumok elpusztítása; a veszteségek fölötti keserűség; egyik fél részén a győzelmi mámor, a másikon az elfojtott indulatok, gyűlölet és boszú; amannak erőfeszítései az elfoglaltak megtartására; nagyobb seregek szervezésére; emennek törekvései a szenvedett veszteségek kiheverésére és a kölcsön visszaadására, a boszú kielégítésére.

Eltekintve attól, hogy a háborúk octroyált céljai a fentebbi esetek hatodik pontján kívül jogtalanok; sőt hogy e kivételes pont is üdvösebb, expediens által elérhető: az eszközöket csakis a középkorból átplántált machiavellismus képes helyeselni, szentesíteni; nem is a bizonyos eredmények, hanem a kétes sikerű célok tekintetében. Mert, amint tapasztalhatni, a háborúk célja és eredménye soha sem azonos, és a kitűzött czélnak az eredmény pontosan soha sem teelhet meg.

A sok adót, az államjavakat, miknek egészen más rendeltetésük van, a hadsereg felszerelése, fenntartása túlságosan igénybe veszi egy féleredményű hadviselés pedig kimeríti. Békében a háborúkra készülődés, folytonos újítások, a szomszéd államok hadiszervezései, hadászati módszereivel nemcsak lépéstartás, de sőt amennyire lehet azok túlszárnyalására törekvés; egy két szerencsétlen háború adósságokba keveri az államot és évtizedekre, sokszor továbbra is visszaveti anyagi tekintetekben és ennek minden következményeiben az államokat. De kérdés van-e, lehet-e joga valamely ország fejedelmének kormányának támadó-háborúk kétes eredményére vállalkozni és e tekintetben a közjóra szánt javakat igénybe véve, kockáztatni és elpredálni?! Természetes, hogy nincs joga sem a fejedelmeknek, sem kormányaiknak egy oldalulag, hanem csakis a népeik beleegyezése mellett. De fődolog, hogy a nép tudja, mikép a háború mily okból és

mi célból indítatik. Ha a nép beleegye a háborúba: a következményekért csak önmagát okozhatja; ha a nép nem adja beleegyezését s a fejedelem mégis megindítja a háborút: a fejedelem felelős az esetleges károkért minden vagyonával. De hát ha a fejedelemnek nincs annyi vagyona? Akkor felelősségre vonandók főtanácsosai, és ezek a fejedelmek, vagy közhatalmi testület tagjai vagyonának az állam részére elfoglalása után netán mutakozó hiányokat egyetemlegesen kötelesek pótolni; amennyiben még így sem volna a kár és veszteség fedezhető, a fejedelmek és tanácsosaik rokonai is rendben felelősségre vonhatók azon ízig, — amelyig az állam kára, veszteségei teljesen ki nem pótolhattak! Mert hisz épen ezek és ebben a sorban szoktak kiválólág részesítetni a javakban és kiváltságokban s legtöbb befolyást is gyakorolnak a fejedelmekre részint közvetve, részint közvetlenül. — Természetes jog és igazság szerint ilyen nagy a felelősség; ha tehát ki akarják ezt kerülni: egyoldalúlag háborút ne kezdjenek a hatalom kezelői. A népnek pedig elég egy két szerencsétlen háború, hogy tökéletesen elmenjen azoktól a kedve.

De mi haszon háromlik az emberiségre a háborúkból? Bizton állíthatni, hogy semmi. Mi az oka tehát, ha mégis minden szire-szóra háborút szoktak indítani?! A politika köntösében járó önérdék. Egyik fejedelemnek kicsiny az országa, kevés a jövedelme, — de van jól fegyelmezett és

szép ígéretekkel feltüzelt harcias serege: megtámadja tehát a nagyobb államot, amelynek nincsen oly tömör hadi ereje. A harmadik fejedelem azon ürügy alatt, hogy a szomszéd államok területi változásai az ő birodalmára nézve károsak lehetnek, szintén beleavatkozik a mások ügyébe; a negyedik szomszéd fejedelem szintén; az ötödik avval áll elő, hogy a bonyadalom Európa konfigurációját veszélyezteti és szintén belekeveredik, így, akik először hajba kaptak, különféle feltételekkel igyekeznek maguknak barátokat szerezni s egyik-másikat sikerül is megnyerniök, — ekkor háborúra kerül a dolog a kezdők közt, kiknek háta mögött a többi fejedelmek segítik protegáltjaikat. Ha az egyik fél bukása bizonyos, — béke nem eszközöltetvén; a gyenge fél mögöttiek szépen oldalkanyarulatot csinálnak s amoda túlra kerülnek és a kiporolt köntösön megosztoznak; mint a történelem bizonyítja. Ez a dolog politikai elmélete: mozgató erők a pénz és érdek; gyakorlati siker a nyert haszon! De van-e joguk a többi hatalmakkal valamely országot egyesült erővel megtámadni, s azt szétdarabolva maguk között felosztani?! Nincs, mert ez a legnagyobb jogtalanság, a legnagyobb, a legfőbb bűn a világon! Egy népet, egy nemzetet megsemmisíteni, az emberiséget egyetemesen bélyegző bűn. Egy országot, még ha támadólag lépne is fel, — a többi hatalomnak csak megfékeznie szabad; de annak erőszakos elnyomatását, feloszlását eszkö-

zölni, közvetíteni joga nincs, — még vadaknak sem, nemhogy kultúr-államoknak!

Minden külháború az anyagi erőre támaszkodik, mert a túlnyomó erő, vagy ügyesség az ellenfél embereinek lemészárlásában, szerzi csak meg a győzelmet. De nem emberietlenség-e, sőt részvétlen vadság az ily öldöklés? Ha a háború jogosultságát elismerjük: jogosultnak kell elismernünk a közönséges gyilkosságot, rablást, gyújtogatást is! Nem különös-e azon ellentmondás, mely szerint a tételes törvények a tulajdon szentségét és a háború jogát egyenlően pártfogolják és egymással megférőnek állítják?

Csakis a háborúk védelmezői képesek amaz absurdumot felfogni, hogy a győző állam a legyőzötteket akarata ellenére kényszerítheti felsőségének elismerésére és polgáiraivá válására; holott mivel a legyőzött népek nem szabad akaratból ruházták jogaikat a győzőkre: a jogaikkal való rendelkezés: jogbitorlás, minden józan gondolkozás szerint.

Az államnak hadisarczok által gazdagítása, szintén jogtalanság; mivel az azon elvnek valószínűsítése, hogy a mások károsításával is lehet vagyonosodnunk s így az államok maguk járnak elül rossz példával népeik előtt!

A tekintélynek félelem gerjesztés tekintetéből való növelése pedig czélszerűtlen, mert nem eredményezi a kívánt sikert.

A háború ha szerencsétlen, kétszeresen nagy csapás; de ha szerencsés is káros, mert a veszteség emberekben kipótolhatlan; hadi szerekben szintén tetemes és az izgatottság, a győzelmi mámor, az állampolgárok nyugalalmát feldúlja: már pedig ez a boldogság, munkásság, békés fejlődés főfeltétele. A háború tehát, ha szerencsés is, káros.

Miután ép oly káros anyagilag, mint a czél tekintetében s miután kétségtelenül joggalan is: a háborúk kiküszöbölendők.

Míg tehát külön országok és államok lesznek, a háborúzások elkerülése végett szükséges, egy nemzetközi bíróság közös akarattal való, azon czélból felállítása, hogy ez döntse el békés úton az ily és egyéb, a nemzetek közt előfordulható gravamenek megorvoslásának módjait!

Itt néhány szóban fel akarom tüntetni a forradalmárok és izgatók közti különbséget.

A forradalmárok és izgatók az államok beléletében előforduló egyenetlenségek közvetítői; az utóbbiak a helyes jogrendet támadják meg: a forradalmárok a közmeggyőződést szavakba öntik, annak konkrét kifejezést adnak s a rokonvéleményűeknek mintegy megbízottjai, szószólói gyanánt szerepelnek s e fenálló törvények s jogrend javítását; a közérdekek kívánalmai szerint a hatalom birtokosaitól követelik a nép nevében. — Nem a forradalmárok teremtik az elveket; nem ők idézik fel

az egyenetlenkedéseket; hanem a szabad tudomány által kifejtett elveknek és nézeteknek közvéleménynyé alakulása idézi azt elő. — Hiába beszél valaki olyast a népnek, amit az meg nem ért, hiába beszél jogairól, ha az annak öntudatával nem bír! Az izgatókat és forradalmárokat összetéveszteni csak felületességgel lehet! „A forradalom a kor eszméje”; a forradalom mint mondják a levegőben van; az láthatlan erők harmóniája, mely megragad mindenkit öntudatlanul és viszi magával sokszor akaratuk ellenére az embereket! Minden lényeges reformálás forradalom és így békés és erőszakos illetve fegyveres forradalmat különböztethetni meg. Ez akkor következik be, ha a zsarnoki hatalom nagy ellentállást gyakorol. A fegyveres forradalom vezetőit ép oly kevésbé lehet azonban büntetni, mint a békés forradalmak embereit és vezéreit: mert azok és ezek egyenlően a többség, a jogaik elismerését követelők megbízottjai, szószólói; a kor eszméinek csak eszközei. A kor-eszméjét, a közvéleményt kellene tehát a hatalomnak büntetnie, ha bírná és joga volna ahhoz! — Izgágát lehet csinálni, de forradalmakat nem; azok maguktól teremnek; csak vezetőjük legyen!

Valjon Széchenyit, Kossuthot, Petőfyt jut-e eszébe valakinek izgatókul föltüntetni? — De tagadhatni-e azt, hogy forradalmárok, reformátorok voltak? Az első a békés forradalom, emezek

a fegyveres forradalom intézői, fő tényezői valának. Széchényi kimondá a nagy eszméket, a kor megérlelé azokat és kifejté. Az eszmék megteremték azon férfiakat, akik a közvéleménybe életet, tetterőt leheltek! De térjünk át az államformák összehasonlításaira, és okuljunk az eredményen s gyakorlatilag alkalmazzuk, a legüdvösebbet!!!

II. RÉSZ.

Államformák és ezek összehasonlításai.

A szerint, a mint az államokban, és országokban az állami, illetőleg közhatalmat, vagy csak egy ember, vagy a kiválóbb, tekintélyesebb kisebbség, vagy a nép gyakorolja: háromféle államformát szokás megkülönböztetni, — a monarchiait, az aristokracziait és a demokracziait (népuralmat), — valamint ezek elkorcsosulásait a tyranniát, olygarchiát és ochlokraciát. — A theokraczia időszaka régen lejárt.

Montesquieu így osztályozza az államformákat: 1. Köztársaság (demokracziai és aristokracziai); 2. Egyeduralom. 3. Kényuralom.

Sokan még negyedik államformát, a vegyest is, melyhez a foederatio rendszerű államforma tartoznék, — mit kivált Puffendorf állít, védelmezik.

Azonban a fenti három, illetve hat államformát legáltalánosabban elterjedt osztályozásnak tarthatni; noha figyelembe kell venni az erkölcsi hatalmakat is, minők a vallási eszmék, szabad szellem és ezekkel kapcsolatosan a közvélemény és sajtó; habár ezek csak inkább a lelki életet dominálják közvetlenül, de közvetve a társadalmi állapotokra és intézményekre visszahatva, az államformák változásának főtényezőiként tekinthetők.

Ez államformák az állami átalakulások szerint változásoknak vetvék alá. Az állami átalakulások keletkezhetnek társadalmi rázkódtatásokból, vagy természeti fejlődésből; idegen beavatkozások, vagy a belső politikai elemek változásai által.

Bodin hat teljes államalakulást fogad el, amint minden államforma, a másik kettő közül valamelyiké változik át,

1. Tekintsük először is a monarchiát.

Bodin a monarchiának három fajtát különbözteti meg: 1. a patriarchális kényuralmat; —

2. királyságot vagyis a törvényes egyeduralmat; —

3. a kényuralmat (tyranus) vagyis az elfajult egyeduralmat.

Leginkább a korlátolt és a korlátlan monarchiát szokták megkülönböztetni.

Savonarola firenzei dominikánus sálambölcsele azt mondja az államformákra nézve: „Elvontan véve, legjobb a monarchia, mert a nép egysége és békéje lévén minden kormány-

nak célja, ezek legjobban létesülnek ott, hol csak egy ember uralkodik, mert ott az állam minden polgára csak egynek van alávetve, csak egytől várja boldogságát. Szeretet és tisztelet tehát csak egyben pontosul össze és nem oszlik meg többek között.” — Azután az emberi társadalmat a természettel összehasonlítva így szól: „A természet kormánya kétségkívül legtökéletesebb; ez pedig egy lény által kormányoztatik, — és mindenütt a hol a természetben kormányzati alakokra találunk, ezek monarchikus jellegűek (mint a méhek államában). A jó monarchia azért minden egyéb kormányformánál jobb.” Megengedi mégis, hogy: „azonban az, ami elvontan véve a legjobb, egyes esetekben kevésbé jó, sőt rossz is lehet. *)

H o b b e s szerint a legfőbb hatalom szükség - képen k o r l á t l a n ; és habár mint ilyeneket bizonyos körülmények között a három államforma mindegyikének jogosultságát elismeri, a maga részéről a monarchiát és pedig a k o r l á t l a n királyi hatalmat tartja legkitűnőbbnek. Elismeri, hogy „Salus populi suprema lex,” de az uralkodókat illeti a határozat arról, mit követel a nép java; szerinte „az egyénnek csak az e n g e d e l m e s s é g k ö t e l e s s é g e marad” Ő tanítá, hogy kizárólag az uralkodót illeti meg az ítélet hozatal, háború

*) I. „Budapesti Szemle - 1876. évi I. füzet „Savonarola államtani nézetei” Dr. Weisz Béla közleménye. 202. lapon.

joga, törvényhozás, hivatalok betöltése; sőt hatalma van a nézetek és tanok fölött és terjesztésüket betilthatja, ha a közbékére veszélyeseknek mutatkoznak; ő maga nincs büntetésnek kitéve, bármit tegeyen is; a törvények sem kötik meg, mert aki hozza s azokat változtathatja, önmagát nem kötelezheti.” És még elég lelke van ezek után azt is állítani, hogy „a királyljal szemben senki nem is hivatkozhatik magántulajdonára.”

Tehát e szerint a királyok csakugyan ki vannak az ember fogalmából zárva, azaz valóságos isteni tulajdonságokkal felcziczomázva. — Csakhogy az emberek ily szemfényvesztések, ily álokoskodások daczára is bátrak, azaz vakmerők voltak felismerni — az oroslánybört! Belátták hogy a császárok és királyok se istenek, hanem bizony csak gyarló emberek, kik születtek mint mások; esznek, isznak, növekednek és meg is halnak csak úgy mint mások, azon különbséggel azonban, hogy ők jobban élnek, többet élvezhetnek és fényesebben temettetnek el mint mások; tehát csak a mellékes körülmények kedvezőbbek, a lényeg ugyanaz. Aztán mivel azt mégis megsokalták, hogy isteneknek tekintessenek, azt tanították mikép ők, egymaguk képezik az államot, és így az államczélt személyes céljaikkal, az állami jólétet magánjólétökkel, — magától értetődőleg, — identifikálták. Őket tükrök-höz is hasonlították; akik ha dúsgazdagok és jó-

létben voltak, azt úgy tükrözték vissza, hogy a népek azt hitték, miként az államok, vagyis önmagok vannak jóllétben és gazdagságban.

Ily elveket igyekezett XIV. Lajos is érvényesíteni, midőn kimondta az összes európai udvarok által tapsokkal fogadott jelszavát: „L'etat c'est moi.”

Sőt a sima udvaroncok még tovább vitték a korlátlan királysági cultust: tudományosan igyekeztek kimutatni, hogy az egyeduralom legrégebbi a rendes és legtermészetesebb államforma, mert az atyai hatalomból származott. De Bossuet püspök ennél is tovább megy, midőn kimondja, hogy „minden egyeduralom közt, legjobb az örökösödő monarchia”; hogy a „királyi tekintély szent” hogy „a királyi hatalom atyai tekintély és jellemvonását a jóakarát képezi”; — hogy „a királyi tekintély korlátlan.”

Macchiavelli czélszerűségi tanai inkább csak erkölcsileg, de Bossuet álokoskodásai és tév-tanai főleg politikailag általánosan, de különösen a népszabadságra veszélyesek.

Azt tanítja továbbá, hogy a fejedelem senkinek sem tartozik számadással rendelkezéseiről, az ő ítélete ellen nincs fellebbezés. „A fejedelmeknek, — kik úgyszólván istenek a földön, — (csak a pápának vannak alatta vallási ügyekben), — ugy kell engedelmeskedni, mint

az élő igazságnak. — s ellenök kény-
szer nem alkalmazható.”

Azt tanácsolja a fejedelmeknek, hogy „tegye a király magát félelmetessé az alsóbb és főrendnek előtt” s hogy „hatalma ellenállhatlan legyen.” S míg a király hatalmát ellenállhatlannak követeli, az alattvalóknak az isteni királyival szemben határtalan engedelmességet tesz kötelességökké; minthogy „a politikai indokok csak egyetlen és korlátlan urat és akarattal nem bíró állami rabszolgákat ismernek.”

Természetes, hogy az ilyen eszmék, az ily tévtanok hirdetői veszélyesebbek, mint a legzsarnokibb fejedelemnek még oly hosszú uralkodása is; mert ezeket tűri halálukig a nép, vagy elűzi; de az elvek, nézetek ha kimondják, — legyenek azok bár helytelenek, — új embereket és újabb következményeket szülnek.

De örök hála a művelődés apostolainak, a nagy államtudósoknak és természetbölcseleknek: a közvélemény tiszta fölfogását az ily és hasonló tanok nem képesek már elhomályosítani, a helyes gondolkozást megzavarni!

Lássuk, hogy vélekednek más államférfiak a monarchiai status-formáról s főleg a királyok jogairól és kötelességeiről.

Milton azt mondja: „keresztyén fejedelem, — — a testvéreiből álló nemzetről oly alávaló módon gondolkodni

n e m fog, hogy azt képzelje m agáról, hogy olyan fenséges magasságban áll minden más ember fölött, kik közt pedig e z e r e k vannak, kik őt bölcseségben, erényben s minden más tulajdonosságban, — politikai méltóság kivételével, — fölül haladják.” — „Azt állítani, hogy a királynak épen oly igaz joga van koronájára és méltóságára, mint a magányos embernek örökölt vagyónára: ez azt jelenti, hogy az alattvalókat egy fokra helyezzük a király rabszolgáival és házi állataival, vagy birtokáival, melyeket pénzen vehet, vagy eladhat.”

„Továbbá azt állítani, hogy a királyok senki másnak mint istennek, nem felelősek, — minden törvény és minden rendezett kormány megdöntését jelenti.”

Ezzel Milton kimondja, miszerint a fejedelmeknek morális kötelességök kítűnni úgy az erényekben, mint a bölcseségben; továbbá, hogy a korlátlan monarchiának nincs értelme s hogy a legfőbb hatalom birtokához nem lehet senkinek követelési joga megbízás nélkül, s magától értődőleg örökösödés útján sem.

Még Spinoza is, ki sok tekintetben Hobbeshez csatlakozik, ezt állítja: „Minél korlátlanabb valamely király, annál kevesbé

asaját maga ura, s annál szerencsétlenebbek alattvalói.”

Leibnitz szerint: „az állam célja a szabadság és a biztonság” és hogy „a korlátlan hatalom veszélyezteti e célt —

Még P é n é l o n érsek is ki merte mondani, nagy munkájában, — amihez korában elég bátorság szükségeltetett, — hogy „a király csak a nép kedvéért király, — csak addig méltó a királyságra, míg önmagáról megfelelkezik s egyedül a közjónak él.”

Igaz, hogy XIV. Lajos be is tiltotta e könyvet, — noha abban az igazság az udvaroncok simaságával volt előadva, inkább elrejtve.

R o u s s e a u azt mondja:

„Az államnak külön megbízottra van szüksége, ki a közerőt egybefoglalja, valamely célra irányozza, ki az általános akaratnak megfelelően a mozgást teljesíti s az államot és a souveraint mint testet és lelket egyesíti, hibásan nevezték őt „souverain”-nek: valósággal ő csak szolgálja a souverainnek.

De maga I. Jakab király is 1609-ben a parlamentben ezeket monda: „Minden király, aki nem zsarnok, vagy esküszegő, készségesen marad törvényei korlátaiban belül és azok, kik őt az ellenkezőről akarják meggyőzni, a fejedelmekre és álla-

mokra nézve olyanok mint a kígyók és dögvész.” —

Nagy Frigyes porosz király már Rouseaut előzi meg ezen tanával: „A fejedelem távolról sem korlátlan ura a népeknek, melyek vezetésének alávetvék, hanem valósággal csak az ő legkiválóbb szolgájuk.”

Meg is erősíti ezen állítását következőben: „Fejedelmi jog és fejedelmi kötelesség államjog és államkötelesség. A fejedelem ég államszolgálat.”

A jó fejedelmeknek azt köti szívökre, hogy „a fejedelemnek sokszor kell a szegény emberek állapotára emlékeznie, s magát a paraszt, vagy gyármunkások helyzetébe gondolnia. „Azt kell magától kérdeznie: Ha a polgárok ez osztályában születtem volna, mit várnék az uralkodótól?” —

Milton így szól: „Minthogy tehát a királyok és hatóságok, minden hatalma a néptől ered, s azt a nép ruházta és bízta rájuk, az összeség általános jólléte czéljából, s minthogy az eredeti hatalmat a természet és születésjog sérelme nélkül a néptől el nem vehetni, hanem az nála, mint alap visszamarad; és minthogy Aristoteles és a legkitünőbb államtudósok a királyt ama férfinak nyilvánítják, ki népének üdve és java miatt, nem pedig saját kedvteléséért uralkodik; — ebből logikai szükségességgel következik, hogy a „sou-

verain urak”, „természetes urak „-féle címek csak jogbitorlásból és hízelgésből származtak.”

Ha okvetlenül választani kellene a monarchikus formák két faja közül: kétségtelenül a kisebb rész, a szabad választás alá eső korlátozott egyeduralom mellett nyilatkozánk. Az abszolút monarchia ma már zsarnokság fogalma alá sorolhatók s elítélték azt magok, a magasabb gondolkozású fejedelmek is, az állambölcselekkel együtt

A monarchia elkorcsosulásából, a tyrannist, a kényuralmat tekintik némelyek államformának.

Ez tévedés; mert kényuralmi, zsarnoki államforma nem létezik, mivel azt, nemcsak hogy nem az államakarat létesíti, hanem éppen az államakarat elnyomásában érvényesül: vagyis az államhatalom bírlalóinak személyes erkölcstelenségük folytán, a közbizalommal az államérdekek rovására történő önző visszaélése.

Ép ily képtelenség az olygarchiának és ochlokracziának államformaképeni elismerése.

Tagadhatatlan, mikép az aristokracziái, sőt a népuralmi hatalom is fajulhat zsarnoksággá, de egy államformában sincs oly tágas tér, oly alkalom a zsarnoki kényuralomra, mint éppen az egy ember által vezetett, s főleg abszolút monarchiában.

De mi is a zsarnok uralom, tyrannis, zsarnokság?

Bodin azt mondja: „elfajult egyeduralom, mert az uralkodó megsértve a természeti jogot, a

szabad egyénekkal, mint rabszolgákkal bánik s vagyonukat megtámadja, mintha az az ő tulajdona lenne.”

L o c k e pedig így értélyezi:

„A hatalomnak nem jogszerű módon gyakorlása, a tekintély használata, nem a közjólét, hanem a saját magán előnyünk javára, ha az uralkodó bármicsoda legyen is jogczime, nem a törvényt, hanem saját akaratát teszi szabálylyá, ha parancsai és tettei nem a népe tulajdonát képező javak fentartására, hanem dicsvágyának, boszújának kielégítésére irányozvák.”

S a v o n a r o l a a zsarnokokat így rajzolja: „Minden önkény úr büszke, magához egyenlőt nem akar, de nem is ismerhet el, irigykedő, kancsal szemmel nézi mások dicsőségét, nem szíveli mások dicséretét; örül mások gyalázatán és szeretne minden embert bűnösnek látni, hogy csak az ő személye ragyogjon dicsőségben. Nagy képzeletek, nagy félelmek által izgatva, szórakozást keres és fényűzővé válik; ehhez pénz szükségeltetvén, hajol a rabláshoz. Emlékezete telve sérelmekkel, melyek boszút kiáltanak; szelleme elfoglalva cselszövényekkel és csalásokkal, akarata telve gyűlölettel, képzelete rosz és hamis képzelmekekkel — minden érzeke roszat forral, mert az álláspont, melyre helyezkedett soká fenn nem tartható, mivel az erőszak nem lehet maradandó. K o r m á n y á b a n három dolog után törekedik; hogy

alattvalói a kormányhoz ne értsenek, hogy egymással viszályban éljenek, hogy a hatalmasokat lealázza. A polgárok ne legyenek társai, hanem rabszolgái, megtiltja az egyesülést, nehogy a polgárok barátságban legyenek egymással, kikémlelteti a családi élet titkait. Iparkodik, hogy a nép az élet szükségével teljesen el legyen foglalva, és azért terheli adókkal, elfoglaltatja a polgárokat ünnepélyekkel, hogy a kormány nyal ne gondoljanak, szereti a hízlelőket, kerüli az igazságot. Minden tiszteletet, minden méltóságot maga kivan osztogatni, hogy kiki lekötelve érezze magát iránta: ellenben a büntetéseket a hatóságokra tolja, hogy ez által a saját jósága dicsérettessék, ellenben a hatóságokat meggyűlöltesse. Gyakran lesújtja a nagy embereket és későbbben felemeli, hogy így iránta hálával tartozzanak és a nép hirdesse kegyelmét és nagylelkűségét. Pénzeket bitorol, hogy katonákat bérelhessen, háborúkat indít, hogy a népet újabb terhekkel sújthassa azon ürügy alatt, hogy katonákat kell tartani. Épít templomokat és palotákat, tart énekeseket és énekesnőket, hogy dicsőséget arasson. Alacsony származású híveit a nemesség leányaival házásítja össze, hogy ezeket lealázza, amazokat pedig, kik hozzá hívek, emelje. Főlemeli gyakran az öcscsét, hogy

sértse az idősb testvéreket és meghasonlást szüljön. A törvényeket bontja és tetszése szerint hoz újakat; alatta nincs semmi állandó, mivel minden az ő akaratjától függ, amelyet nem indokok; hanem szenvedélyek vezérlenek; minden polgár bizonytalanságban él büszkesége, minden vagyon, pénzvágya, minden szemérem fajtalanúsága miatt.”*)

A közjólét, a törvény és a magánvagyon védelmének kötelessége, még nem foglalja magában az emberiség céljának, a művelődés és előhaladás előmozdításának kötelezettségét és így a fennebbiekhez a zsarnokság fogalmának praecisebb meghatározására hozzátehetjük, miszerint a zsarnokság a közművelődést és haladást akadályozza, a szabad eszméket elnyomja.

Általánosságban mondhatjuk, hogy a zsarnok a természeti jogokat lábbal tiporja és hogy az emberiség közcéljának elérésére irányuló törekvéseket elnyomja. Mert ez értékezés nélkül, a szárnyszegett papuralom hajdani zsarnoksága, az elsatnyult hajdani arisztokraczia és a mostani pénzarisztokraczia zsarnoksága kimaradna a történelem dicsőítése alul!

De köteles-e az emberiség a zsarnokságot szolgál elküleg túrni? — Nem, mert a zsarnokság, oly társadalmi baj, mely ellen küzdeni, természeti

*) L. „Budapesti szemle” 19. szám 203. lap. A zsarnokságról írt ezen lélektani rajzot nagyon szükségesnek tartottam egészen átvenni.

jogosultsággal bírunk. Milton azt mondja: „Éhség, pestis, lázadás, háború, nagybajok ellen az állam minden erejét megfeszíti s küzd ellene, — mért küzdjünk kevésbé a zsarnokság baja ellen? Lehetnek nemcsak egyesek, egyes testületek, hanem népek is zsarnokok. Zsarnokok az oly népek is, melyek a tételes intézmények összehalmozása által, a természeti jogot úgyszólván kiküszöbölik; amelyek a főhatalom kezelőit a lomtárba illő törvényrengetegek labirinthjába szorítják s ez által vagy tehetetlenekké, mintegy szolgálkáká aljasítják, vagy zsarnokságra kényszerítik; mert nem ok nélkül tartották a rómaiak az oly országokat legboldogabbaknak, amelyeknek legkevesebb törvényeik vannak, vagyis ahol a természeti jog inkább uralkodik. — Evvel azonban, nem a törvények szükségtelenségét akarom demonstrálni, korántsem! — Én is tartom Locke elvét: „Ahol nincs törvény, ott nincs szabadság.” — Csak azt az igazságot emelem ki, hogy az egészséges fejlődésű országokban, nincs oly sok törvényre szükség, mint azokban, hol a társadalmi bajok igen elszaporodtak.

Nem állítom ugyan azt se, hogy minden monarcha zsarnok, és azt se, hogy csupán csak a korlátlan egyeduralkodó lehet zsarnok. — Voltak, mint a történelem mutatja, oly fejedelmek is, kik alig 10—15 éves korukban jutva trónra, nem vál-

tak ugyan mindig zsarnokokká, de a mulatságoknak, élvezeteknek, fényűzésnek élve, a közügyekkel mitsem törődtek; kik ifjú társaikkal s nőekkel tobzódva, az állam érdekeit nem is ismerték, kik mert élvezeteik nem hiányoztak, a nép bajáról mit sem tudtak. Mulató társaikat nagy menynységű javadalmakkal ajándékoztatták: a kinevezési, kiváltsági, javadalmazási okmányokat meggondolatlanul, sokszor tudtukon kívül írták alá. Hízelgőket kegyeltek s azok által engedék magukat befolyásolni; elnézték, hogy ezek intézik az ország dolgait, már csak azért is, mert maguk ahhoz nem értettek. Ily gyenge jellemű, bábkirályok sem kifelé, sem befelé tekintélylyel nem bírtak és nem bírhattak s így mindenki tette, amit gondolt s akart, a király miatt. A fejtelenség azután rendesen meg is hozta eredményét: az elhanyagolt közügyek összebonyolódtak; a rossz kormányzat s még rosszabb igazságszolgáltatás elégületlenséget, mert egy részről nagy gazdagságot, más oldalról nagy nyomorúságot, okozott; az állampénztár kiürült, az államadósság, az adók szaporodtak; a veszélyek feltornyosodtak; külellenségek és belső viszálykodások megteremtették a catastrophákat! Ily monarchák az államokra rendszerint károsabbak voltak, mint az erélyes kényurak. — Noha az ilyen vagy amolyan állapotok egyaránt a népek műveletlenségének és szolgáltságának eredményei, büntetései voltak!

Nagy Frigyesnek és Rousseanak azon felfo-

gását és állítását, mintha a királyok az államnak és népnek, vagy akár a „souverain”nek „szolgái” volnának, részemről határozottan elvetem és pedig a természeti jog alapján: a mennyiben mindnyájan egyenlők és szabad emberek lévén, amint mi nem tartjuk magunkat szolgáknak és nem akarjuk, hogy bárki által is olyanoknak tartassunk, — úgy nem tarthatjuk a fejedelmeket sem ilyeneknek; hanem igenis az állam legfőbb tisztviselőinek, oly kiválóbb tehetségű és jellemű embereknek, akikben a közbizalom kitűnő igazságszeretetet és jogérzetet feltételez.

A patriarchális kényuralmi már lejárt a magát; az atyáskodó kormány-formára már nincs szükségök a kiskorúságot túlhaladott cultur-népnek. Tudnak ők már maguk is gondolkozni, sőt cselekedni is! — Ma már a zsarnoki uralom se oly általános dolog; mert a szuronyok hegyén ülni kissé kényelmetlen időtöltés.

A mint tapasztalhatjuk a monarchia három faja közül, legczélszerűbb az alkotmányos, korlátozott monarchia, — melyben a törvények uralkodnak a fejedelmek fölött is. A törvényhozás az állam és fejedelem között mintegy megvan osztva. Csakhogy a törvényhozó testület olyféle alakítása, hogy az alsó- és felsőházra, táblára különítettik (kétkamara-rendszer) nem eredményezhet üdvös törvényeket, mert a felső, vagyis a született és kinevezett főurakból alakult tábla érdekei

collidálnak az alsóházi képviselők, illetve képviseltek érdekeivel, és így valóban az összesség érdekeinek megfelelő törvények, — ily körülmények között — sohasem létesülhetnek. — Kell tehát sürgetni minden oly népnek, melynek államában a kettős kamara rendszer uralkodik, hogy a felső ház megszüntettség, eltöröltesség.

A felső-ház védői azt szokták egyik főérvül felhozni, miszerint sokkal jobb törvények hozhatók, ha azok még egy másodfokú testület által is felülvizsgálatnak. Igen, akkor volna ennek jelentősége, ha a felső házban nem született és kinevezett főurak ülnének, hanem oly kitűnőleg képzett s tudományos férfiak, képviselők, akiknek érdekei azonosok volnának magával az összességgel. Ámde ez nem így lévén, — a felső-ház szükségtelensége, mert káros volta is, kétségtelen. — Habár most törvények szerint szokás az uralkodást megkezdeni; törvényes formák között koronázni, sőt kötve szoktak a ceremóniáknak is hinni az államok; és bár esküt kívannak a törvények megtartására: ez által csak a fejedelem korlátoltatik, kényszer-helyzetbe hozatik, másrészt az arisztokraczia túlságos befolyása miatt, az üdvös cél még sem érhető el.

Ez korántsem természetes állapot s eredménye a közvélemény bizalmatlankodása az államforma s főleg a fejedelem iránt. A viszonynak, mely az egyeduralom személyesítője és az állam között van, feszülését tanúsítja. Olyan kényszerűség ez mindkét

résről. — Az államfőt, a kétértelműen magyarázható törvények kötelékeibe csavarják; azt sem tudja, melyik szál szorítja jobban tagjait: ha mozdul melyiket szakítja el: vagy melyik által okoz magának kellemetlenebb érzelmeket. Vagy nem tesz semmit, vagy igen óvatosan s az eskü forma általi nyugtalanság mellett, vagy mások tanácsára bízva lelkét s a népnek üdvét. Ily állapotok befolyása s ily lélektani hatások alatt, úgyszólván természetes dolog, hogy a fejedelmek nem bírhatnak kellő lelki éberséggel, körültekintő, tapintatos életfilozófiával tanácsosaik kiszemelésére és megválasztására. Ily körülmények között az is természetes következmény, hogy az alattvalók pedig bizalmatlanok, gyanakvók, — a kivételeket nem említve. — kétkedéssel fogadják a fejedelmök őszinte, jó szándékait is, féltékeny szemekkel kísérik minden lépését, cselekedetét. Ez pedig így van! Lélektanilag igazolható, természetellenes állapot, melynek sem az egyik, sem a másik fél nem oka. —

Ez a monarchikus államforma legkiválóbb hibája, pedig éppen ez képezi az alapot.

A conclusiót nem lesz nehéz levonni. — Látható tehát, mennyire tévedt a bölcs Savonarola, midőn azt állítja, hogy az államformák közt, bár elvontan véve is, a monarchia legjobb. Mert, ha minden államnak csak a „nép egysége és békéje” lenne is célja: azt éppen a monarchia volna legkevésbé képes elérni és biztosítani. De igen theo-

retikus felfogás az is, hogy az egy uralkodóban összpontosuló szeretet és tisztelet, képes lenne a nép egységét és békéjét eszközölni; — s hogy e szerint, ha az a közhatalomi testületre bízánék: a közhatalmi testület tagjai között m e g o s z l ó tisztelet és szeretet a nép egyenletlenségét, megosztását és békétlenségét eredményezné!

Fő tévedése Savonarolának abban rejlik, hogy az emberi társadalmat a természethez hasonlítván, arra az eredményre jött, hogy „a természet kormánya legtökéletesebb”, holott az egy lény által kormányoztatik s ebből deducálta a társadalom legtökéletesebb államformáját: a monarchiait!

Pedig Savonarolának, mint papnak, tudnia kellett, hogy az isten a legbölcsebb, legtökéletesebb lény, mert ő egymaga kútforrása mindennek; ő maga a bölcsesség, jóság, minden; az ember pedig időben és térben korlátolt, gyarló véges lény. Amit Isten egymaga tehet, azt minden ember együtt véve sem teheti. Isten egyedül kormányozhatja az egész nagy mindenséget, a világot; az ember e g y m a g a még egy népet, egy országot se képes kormányozhatni, úgy amint a cél kívánja, habár a legokosabb és legerősebb volna is.

Azt hiszem, Savonarola inkább azt akarhatta mondani, hogy valamint a természetben is a hatalom összpontosítva van, (Isten kezében) úgy az államokban is egységes hatalomra van szükség; de ebből nem az következik, hogy e hatalmat egy emberre kell

bízni; hanem inkább az, hogy minél bölcsebb, jelesebb, jellemesebb, megbízható emberek t e s t ü l l e t é r e! Vakmerő arrogancia volna egy embertől, hogy azt mondhatta, hogy miként az Isten, egy-maga képes a hatalom intézésére.

Ha az eddigiek igazsága meg nem czáfolható: a monarchiái államformák fölött ki van mondva az — ítélet!

II. Tekintsük másodszer az a r i s t o k r a c z i a i államformát.

Az arisztokracia elnevezés a legjobbak, leg-erősebbek, legkitűnőbbek hatalmát jelenti.

Hajdani nagy jelentékenysége kétségtelen, de értelme is volt.

Miután a legkitűnőbb vitézek az ellenségtől legtöbb zsákmányt vettek el; a harcokban legelő járta, s legtöbb lélekjelenlélet tanúsítottak; sokakat a bántalmazások ellen védelmek alá vettek s a „nyers erő” korszakában a bíraskodást is magukhoz vonták: míg egyrészt a vezérek, fejedelmek részéről a közállomány javára tett szolgálataik miatt a főhatalom egyes ágaira nagyobb befolyást nyertek, vagy erőszakoltak ki; — a nép által szellemi és anyagi tekintélyök miatt tiszteltettek. A meghódított népeket eleinte önmagok között fölosztották és szolgálóikká tették, az ügyesebbeket saját személyeik kiszolgálására; a kevésbé ügyeseket külső foglalkozásokra, földművelésre szorították. Ez alapja a mai bérszolgásnak is. Idő-

folytán így megalakult a három néposztály, — a három rend: az arisztokraták, polgárok és a köznép rendje. A birtokuralma idők folytán organicus alapot nyert: kifejlődött a földbirtok, pénzirtok; és a polgárok s köznép által, az ipari, industrialis birtok hatalma. A polgári és főúri birtok-hatalom egymás erejének paralysálásra törekedett ugyan, — de abban megegyezett, hogy mindkettő a harmadik rendet maga alá hódítani, magától függővé tenni igyekezett: mit el is ért. — Az arisztokracia tagjainak száma időnként folytonosan szaporított a fejedelmek által, a személyes „kitünőbb szolgálatok” elismerése folytán új nemesség és dotatiók adományozása által. A „régii” arisztokracia, mely őseire büszkén hivatkozott, az új tagokat féltékeny szemmel és lenézéssel fogadta s kieszközlé, hogy ezek az új kitüntetettek, tőle meg legyenek különböztetve, így behozatott a cím és rang fokozat, a fokozatos előléptetés, miáltal a kegyvadászat versenytere szabályozott.

Midőn az államhatalom kezelői a sok föld- és kincs-osztogatás után kimerülve, de meg a hatalmassá vált főurak által is mind jelentékenyebben befolyásolva voltak: a vagyon adományozás helyett, a kisebb fokú előjogok és nemesi címek adományozására szorítkoztak, így az arisztokraták is lassankint két osztályra különöztettek: a vagyonosabb és régiebb rész a főrendeket, főnemességet; a má-

sik az alsóbb nemességet képezte. Együttesen pedig a kiváltságoltak osztályát tették.

A második rend volt a polgárok és a szabadosok rendje Ezek főleg a nagyobb községekbe szorítottak, vagy nagyobb községek alakítására kényszerítették helyzetüknél fogva; s mivel földbirtokaik nem igen voltak, kiválólólag a kereskedéssel, iparral foglalkoztak — s fizették az adókat.

A harmadik osztályt képezte a megvetett, vagy semmibe nem vett köznép.

Egy részökből lettek azután hűbéresek, jobbágyok, zsellérek; a másik rész volt a szolganépség. Az aki felszabadított a szolgaság alul. mehetett zsellérnek, vagy máshová bérszolgálatba. De hogy csak épen úgy tekintették ezeket, mint egyéb élettelen tárgyakat és házi állatokat: azt kiválólólag a jogtörténet s nevezetesen a germánjog tanúsítja *) Ma is a cselédség a legemberietlenebb bánásmódban részesül majdnem mindenütt. Ez az úgy pedig az emberiség ügye; a cselédi viszony fentartása az emberiség szenny-foltja, az emberi méltóság arczul verése. Legyen kiki a maga cselédje és a maga ura; vagyis a munka és nyugalom, a fáradozás és élvezet közös; a segítkezés kölcsönös, így nem lesz szükség szolgákra, cselédekre. Határozott meggyőződésesem az, hogy mindaddig, míg cselédek és szolgák lesznek, „urak” is

*) L. Wenczel Gusztáv Egyetemes európai jogtörténet” című munkáját.

lesznek és kényurak, zsarnokok is. Ha az emberiség meg akar szabadulni valahára, vagy valamikor a zsarnokságtól, despotáktól, szüntesse még a cselédi és szolgai állapotokat. A cseléd és gazda közötti viszonyoknak még oly humánus módon való reformálása is csak félmunka, féleredmény. De ez magától értetődő s bizonyítékát abban lelő követelmény, hogy az emberiségnek minden tagja, egyedei, — tehát a cselédek is, — e g y e n l ő jogokkal s e g y e n l ő kötelességekkel bírnak az örök igazság szerint s a közczél érdekében!

A közép-rend időközönként s egyes országokban csak mégis nyerhetett kis fellendülést s legalább, — mert erre volt utalva a hibás társadalmi rendszer folytán, — pénzt igyekezett gyűjteni s gazdagodni, hogy jogos befolyást nyerhessen!

Még a legújabb időkben is oly határtalan volt a nemes rend hatalma, oly háttérbe nyomott a közép-rend és oly annyira jognélküli, szolgává aljasított az alsó rend, hogy maga Siéye s ily kérdéseket intézett a hatalmasokhoz: „Mi a harmadik rend?” — Minden, Mi volt ekkorig? Semmi. Mit követel? — Hogy legyen valami!” —

A hajdan erős arisztokraczia maga volt az úr, maga volt az állam; maga kormányozott, törvényt hozott, büntetett; háborúkat viselt; királyokat elűzött, köztársaságot alakított, császárokat teremtett és buktatott meg: szóval korlátlanul intézkedett az államok felett. A romlás magvát azonban

önmagában hordta s hatalmát az aristokracziánál is hatalmasabb despotismus koronkint közvetve, vagy közvetlenül alá aknázza, s mindenütt meggyengítette.

Az élhettlenné vált elsatnyult aristokraczia már régóta lejártá magát, de azért gőgje nem csökkent s féltvén befolyását s előjogait, mohó kapzsisággal, ragaszkodott az udvari élethez, s pazar fényűzésekkel akarták pótolni az ősi erényt; feltűnő divatokkal a lelki fölényt.

Az erkölcs azon mértékben pusztult ki az első rendűekből, amint azok pazarlásaik folytán vagyoniilag mindinkább alászállva, az udvari hivatalok jövedelmei által pénzügyi ziláltságukat helyreütendők, a fejedelmek bérenczeivé, szeszélyeiknek aljas eszközeikké fajultak. S míg egyrészt a korlátlan uralomnak sőt a despotismusnak biztos támaszaivá váltak és úgy felfelé mint lefelé, hajdani tekintélyöket az alsóbb rendek és fejedelem megvetése váltotta fel: addig a népszabadságnak oly hosszú időkig tartott lánczokba szorítása miatt a történelem ítélőszéke előtt, a közvélemény jogos, mert alapos vádjai ellenében, teljesen védképtelenné tették magukat.

A régi érdemekkel a hajdani dicsőség eltűnt; az aristokraczia elvesztette jelentőségét, mely az emberiség hős korszakában volt a legméltóbban otthonos és általános. Ámde az aristokraczia elnevezés fennmaradt; az osztály különbséget fentartotta az ősei hírnevén élőködő korcsnemzedék. — A születés jogcímével a hadseregek főtisztjeivé vál-

tak s az állami főhivatalokat sőt a papi javadalmakat elnyerték: — s a fejedelmek ezen osztálybeliek közül választották tanácsosaikat és udvari környezetüket.

Tagadhatlan, hogy voltak minden időben az arisztokraczia tagjai között számos jeles; sőt kiváló tehetségnek: azonban e tehetségüket korántsem érvényesítették mindig, vagy nem oly irányban, hogy a nemzeti, állami fejlődést előmozdították volna. Az alkotmányosság iránti érzékek is csak odáig terjedt, a hol az önérdek kezdődött. A fejedelmeket a nép kívánalmairól, életérdekeiről, részint roszakaratúlag, részint tapasztalatlanságaik folytán hamisan, legtöbbször helytelenül informálták. De hogy is tudhatták volna a nép társadalmi bajait, sérelmeit azok, kik folytonosan a „magasabb körökben,” jólétben, kényelemben, fényűzésben éltek s a nép közé leereszkedni és személyes tapasztalatokat szerezni méltóságaikon alulinak találták; akik a megszámlálhatatlan faluikban, pusztáikban, városaikban lakó néptől csak adót, tizedet, robotot, határtalan engedelmisséget és majdnem fejedelmi tiszteletet követeltek: kik kihallgatás nélkül ítélték, vagy ítéltettek holtak és elevenek fölött, élvén a „jus gladii” hatalmával?! Hogy kívánhattak volna azok a nép érdekében meghallgatást, igazságszolgáltatást a fejedelmeknél, midőn a fejedelmeket is legtöbbször ők ösztönözték a kényuralomra önzéseik következtében? Hogy bírhattak

volna azok a népek természeti jogairól, a szabadgondolkozásról és ennek eredményéről tiszta fogalommal, kiknek legnagyobb része a papuralom kezdete óta, a jezsuiták atyáskodó rendszere alatt tanulta az álokoskodás tudományát?; — kiknek legnagyobb része öntudatlanul is a papi befolyások varázshatalma alatt állott, s kénytelen volt a papi tekintélyt már csak azért is elismerni, mert önző céljaik aljas eszközeit amaz szentesíté!

Csak midőn a néptürelem fellázadt időközönként, nem bírván már az igazságtalan zaklatásokat, s főleg a zsarnokoskodó főurak gőgjét és lépten nyomon éreztetett megvetését elviselni; csak midőn a forradalmak a fejedelmek trónjait, a belső viszályok élesülése és fokozódása, a főurak kasztrendszerét gyökeres reformjaik által lerontani fenyegetődzének: vették észre a fejedelmek, hogy rossz tanácsadókra, mert az önérdek sugalmazóira hallgattak, hogy tévútra kerültek, melyről csak ritkán juthattak vissza a királyi székre, csak ritkán térhetek vissza az ígéretek és adományok által támogatott hatalmpolczra. — Midőn a népharag vihara lecsillapodott s a korona arany sugarai jótékonyan árasztották szerte a fejedelmi kegy „áldásait”, — ha az adományrendszer színpompában tündöklő szivárványa békéltető szerepül fölvonatott az állam égboltozatára: minden visszatért a régi állapotba; a káprázatok miatt éleslátásától megfosztott arisztokraczia újra gőgös lett lefelé s újra csúszó-mászó felfelé!

E természet-jogellenes viszonynak az az eredménye is lett, hogy a polgári osztály, az aristokracziának a közösség kárára megszerzett túlnyomó hatalmával versenyzendő, a vagyon összehalmozásra, a kincsek gyűjtésére fordítá erejét és tehetségét s ma már az emberiség s főleg a főúri osztályrendek megdöbbenéssel látják egy új hatalmas kasztnak majdnem megakadályozhatlan tömörülését: a p é n z a r i s t o k r a c z i a egyre erősülő hatalmát, mely ministereket s kormányokat buktat s újakat teremt: fejedelmeket, királyokat támogat vagy üzet el; mely közvéleményt alkot s parlamenteket befolyásol; háborúkat vagy társadalmi forrongásokat létesít és országokat dönt meg háborúval, vagy anélkül! —

Ennek az új aristokracziának hatalma felül emelkedik az egyes országok és államok korlátain, mert ez nemzetközi jellegű, miután minden államra kiterjeszkedik és azokat igényei, érdekei és a körülmények szerint többé kevésbé, de kétségtelenül befolyásolja. — Lassan és biztosan, de már régóta működik ez s illusoriusokká teszi legtöbbször az állami feladatok megvalósítására irányuló törekvéseket: másrészt pedig fel is használja az alkalmat, hogy a hajdan erős és ma is gőgös aristokracia méltatlankodásait visszafizethesse — kamatostul, mert uzsorával foglalkozik s az az eleme! —

Tapasztaljuk a mindennapi életben, hogy a pénzarisztokracia mint tesz túl, a hasonló fényűzést

már csak erőfeszítésekkel fentartani bíró főuri renden. Amazoknak már a főméltóságokra is nyitva áll az út; emezek napról napra veszítik lábaik alul a talajt s ami fő, — az urodalmakat!

A régi arisztokraczia már, — úgyszólván. — életképtelen; az új még nem tökéletesen életerős.

Ha ez, — amire törekszik, — kifejlődik teljesen: úgy ismét jaj az emberiségnek, ezerszeresen jaj!!

Amattól nincs mit félni. Ők tehát szükségképen, — előbb utóbb, — szövetségeseinkké lesznek.

A papuralom jelentősége a vallásegyenlőség és a szabadság megvalósított eszméin s a tudományok szirt-igazságain megtört. A megmaradt erőt a papság is kész leend a közös ellenség ellen fordítani. Régi arisztokraczia, papság és a nép: egy sorban fognak tehát nemsokára a fejlődő *m o d e r n d e s p o t i s m u s*, a pénzarisztokraczia ellen küzdeni. Az ily egyesült erő oly hatalmas leend, hogy a győzelem sikerén egy pillanatig sem kételkedtünk!

A pénzarisztokraczia felülemelkedett a vallási felekezeten is; tagjai közé nemzetiségi elemeket is számít, de azért főjellege és főereje abban rejlik, hogy az új osztályrend zömét egy nép, egy hasonérdekű és hasonló törekvésű, mert egységes, bár az összes emberiségétől eltérő nép: a zsidóság képezi és a hatalmat rendszeresen kezeli és gyakorolja.

Annyiban közérdekű és mélyebb megfontolást igénylő jelenség ez. amennyiben ez az irány, — melynek alattomos politikája oda céloz, hogy a világ-uralmat. minek kulcsa már kezökben van, lassankint, századok múlva, birtokukba kerítsék, — az összes kultúr-népekre, sőt az egész emberiségre veszélyt hord méhében.

Vannak akik nem akarják ezt megérteni, vagy megértetni; vannak akik nem bírják elhinni. Igen sokan pedig kinevetik az ily állításokat s civilizálatlanságnak, elfogultságnak igyekeznek feltüntetni. Ezek tudják azt is, hogy a jól alkalmazott gúnynak, meg a mindennapi kenyérre szükséges pénznek, minő hatása van! —

Az új osztály tagjai részint mivel idegenek is nagy számmal vannak még köztük, részint mivel egyes csoportokat képezve, még elszórtan, jóllehet rendszeresen működnek: nem fejthetik ki teljes erőiket. Oda törekeshnek. hogy tömörülhessenek; az egységet teljesen kifejleszthessék.

Ennek a meggátlása tehát az egyik főfeladat.

A mai társadalmi rendszer folytán minden tettek főrugója az é r d e k ; a mozgató erő pedig a p é n z ! „Ahol pénz van. ott van az erő”; — de „ahol az erő, ott a hatalom; a tapasztalás által felállított, a történelem és mindennapi élet által szakadatlanul igazolt s így megdönthetlen igazságok voltak mindeddig és hasonló körülmények között, ilyenek is maradnának örökké.

Az európai jelenlegi államformák s társadalmi szervezetünk szerint, az államokban a pénzerek, oly fontosságaik, mint az emberi testben a véreik. Amint a vér elfogy, a test összeroskad: úgy az állam pénzerei kiszivattyúztatván, az állam okvetlenül tönkre jut, megbukik, vagy kénytelen lesz más államokba beolvadni.

Akik tehát a pénzt czélzatosan és tervszerűleg kiszivattyúzzák az államokból és utódaikra a tervvel együtt örökségül átszarmaztatják, mely milliók és milliárdok folytonosan dúsan kamatoznak, egyre szaporítatnak; akik jól ismerve az aranyt a mai társadalomban tapasztalható mindenhatóságát; akik tudják, hogy a pénz az államok hatalmának mily jelentékeny tényezője s akik a tulajdonképeni pénzt a társulások, egyesületek által magokhoz s a közforgalomból kiragadják, de sőt elég ügyesek arra is, hogy nem magát a pénzt, (aranyat ezüstöt) hanem annak jelképévé alakított papír-pénzeket és egyéb u. n. érték-papírokat forgatják és még ebből is oly kamatokat húznak, amik a közforgalmi papírokat is túlnyomólag részükre hajtják, biztosítják: azokról fel kell tenni és lélektanilag s logikailag is fel lehet tenni, hogy öntudatosan működnek, céljaikhoz szívósan ragaszkodnak, rendszeresek, bár óvatosak eszközeik és az alkalmak megválasztásában és felhasználásában, sőt hogy hatalmuk öntudatával is bírnak, s e hatalmat nem is hiába bírják!

Azt hozhatnák fel sokan, hogy a kényszer-papírok alapja az arany- és ezüst-pénz lévén, azokat mindenki, akinek ily papírajai vannak beválthatja, — tehát mindenkinek módjában áll aranyat és ezüstöt tetszés szerint jogosan szerezni. Csak-hogy a magánosok nem kötelesek arányaikat papírért odaadni, ha nem akarják; az államok azonban kötelesek a papíroknak aranyra, ezüstre való beváltására. Tehát akiknek sok papírpénzük és egyébbb értékpapírjuk van, akármikor követelhetik azoknak aranyra, ezüstre beváltását. E p é n z ü z é r új arisztokraczia tehát dominálja az egyesek pénzügyeit ép úgy, mint az államokéit; vagyis közvetve már az egész világ ura. De közvetlenül is az akar lenni!

Ez az új arisztokraczia nemcsak elnyomott, hanem fel sem vett, vagy legfeljebb megvetett néposztályból kerekedett az országok fölé; sőt a jeruzsálemi királyság feloszlása után úgy elszéledt a népek között, a népvándorlások nagy hullámaiban úgy fel s alá hanyattatott, úgy szétszóratott, hogy hosszú időkhöz csak alig vették észre az emberek e rongyszedésből s hasonló senki által nem irigyelt és csak általuk üzött keresetmódból megvagyonosodott és idők folytán mindenütt felszaporodó embertársakat, kiknek emberi jogait még a törvények is csak a legújabb időkben ismerték el; ami nem kevésbé az ő meggazdagodásuk mint a haladó kor szabad eszméi győzelmének eredményeként tekinthető!

Hacsak a közönségesnél több figyelmet fordítunk a zsidóság újabbkori mozzanataira, azonnal belátjuk, főleg a statisztikai adatokból, hogy egyre növekvő arányban szaporodnak és még nagyobb mértékben gazdagodnak. — Abstractio utján felismerhető *c z é l j u k e l s z a p o r o d n i* „mint az ég csillagai”; *m e g g a z d a g o d n i* bármí módon a lehetőségig; és *h a t a l m a s a k k á l e n n i*, amennyire csak lehetséges. Ami elszaporodásukat illeti, minden egyes állam ha nem is egyenlően dús, de egyformán képes adatokat szolgáltatni e tekintetben. Ami a meggazdagodást és hatalmukat illeti, erre nézve *C s u k á s s i J ó z s e f n e k* berlini tapasztalatairól irt „Berlini Mozaik” című cikkéből a következők mélyebb figyelmet érdemelnek.

„. . . a merre csak nézesz, ha még úgy megerölteted is látérzékeidet, mindenütt a berlini pénz-aristokraczia feszes magatartású öreg alakjaival, vagy hányi-veti sühedereivel találkozol. Mind e gyönyörű paloták, melyek a régi királyi palotától a brandenburgi kapuig, mindkét oldalt szemed előtt elnyúlnak, — zsidó bankároké. Legfőlebb néhány ministeri palota s az orosz nagykövetség imposans hotelé zavarja meg az általános összhangot. „Csoda-e tehát, hogy Berlinben általános már a hit, hogy száz év múlva, a ministeri, ez egyetlen tárcza is, mely itt még keresztyén kézben van, a Bismarkok és Koonokról a gróf *L e w y e k* és báró *Heymannok*ra szálland át. Nekik vannak legszebb fogataik; a

java földbirtokok és nagyszerű gyárak csaknem kivétel nélkül tulajdonuk és hírlap is csak egy jelenik meg Berlinben, melyet kereszttyének szerkesztenek. Mindezek oly jelenségek, melyek előtt szemet hunyni nem lehet, anynyival is kevésbé, mert Bécsben és nálunk (Magyarországban) többé kevésbé szintén ez a panorama kezd kibontakozni” . . . *)

Így van ez nemcsak az itt említett három országban, hanem egész Európában mindenütt, hol lábaikat megvethették; már Amerikában is, sőt majd az egész földkerekségén, kisebb nagyobb eltérésekkel.

Egyiptomból kiűzetésük, a rómaiak általi üldöztetésük, Jeruzsálem pusztulása, Spanyolországból kiűzetésök egész a romániai legújabb zsidóüldözésekig, úgy a tételes törvények által a zsidóknak a bányáktól, vámszedéstől, pénzkezeléstől, a birtokszerzéstől való eltiltása, hivatal képességből kizárása, mind fényes bizonyíték a zsidóság különtörekvései, önzése, hazafiatlansága, sőt emberietlensége, mohó kapzsisága, tolakodó elleszenves modora és jellemtelensége tekintetében.

A Mózes törvényein alapuló zsidóvallás a zsidó-fajt nemcsak megkülönbözteti a többi népfajoktól, hanem az a modern kor testvériesülési és egyenjogú-

*) Lásd a „Pesti Napló” 1872. évi 223. számának tárcacikkét

sági elveivel is, mondhatjuk merőben ellenkezik. Miután a zsidóvallás, — melytől szerintök eltérni, a legnagyobb bűn, — a zsidónépet Jehova kiválasztott népének lenni állítja, melynek isteni küldetése a világ-uralom megnyerésére törekvésben áll; a zsidók bármely országban is különérdekek, mert külön czélok képviselőiként jelentkeznek; tehát eo ipso igazi jó állampolgárok, jó hazafiak, ily tendenciák mellett soha nem is lehetnek! A zsidó hazája, — mint a művésze, — a nagy világ, mit egy óriási zsidóvásárnak tart, melyet csak egy hatalom ural: a pénz; egy eszme mozgat: a nyereség! — de azért még sem világ-polgár; és csakis úgy lehet jó hazafi, állam- vagy világpolgár, ha hagyományos szokásait levetkezi; ha vallását a mai kor elvei szerint módosítja, reformálja; ha a részben vallása és elfoglalt külön állása bélyegével hitelesített önzéséről, jellemző kapzsiságáról lemond, arról leszokik; és ha azon nemzetbe, mely közé sorsa vitte, teljesen bele olvad, annak szokásaihoz, gondolkozásmódjához alkalmazkodik s magán érdekeit azének alárendelni képes. Ehhez pedig csak a k a r a t r a volna szüksége! . . .

Egy magyarországi röpirat,*) a zsidóság hazafiságáról így szól:

„Van-e tett, van-e valami önkényt jövő jel,

*) „Mit kell tennünk?” Írta Tóvölgyi Titusz. (Pest, 1871.)

mely bizonyságul lépne föl a zsidók hazafisága mellett? Van-e egyetlen egy mozzanat, melyből ördögi vigyorgó ajakkal ki ne virítana az önzés arca? Láttam zsidókat (egy város zsidóságát) 1849-ben leborulni Kossuth előtt: és láttam ugyanazon zsidókat 1852-ben leborulni a császár előtt. kinek olyan diadalkaput csináltak, hogy még templomuk aranybornyuját is reá akasztották.”

Felhossa továbbá , hogy jótékony c z é l o k r a, hazafias áldozatokra filléreket sem adakoznak, holott „náluk a nemzet pénze, gazdagsága;” — hanem a börzén, bank- vagy egyéb oly társulatban — hol nyerni lehet nem hiányzik egy tekintélyes zsidó neve sem. — „Ő (a zsidóság) egy szigetet képez az emberiségben, honnan mint a polyp csápjai, tagjai kiágaznak, szipolyaikat minden felé alkalmazzák, és jól jóllakva, visszatérnek magukba. Lehet mondani, hogy minden zsidófészke egy egy leshely (Lauer), és a társadalom utain járóknak, a legnagyobb vigyázattal kell lenniök, hogy egy ily lesben álló körmei közé ne kerüljenek.” —

Meg kell vallanunk, hogy ezek ellen alapos, igazságos ellenvetést senki sem tehet. Hogy ez tény egy betűig, — bár elég szomorú, — mutatja a történelem is. de leghűbben a mindennapi tapasztalat.

A zsidóság túlsúlyra jutott egyesei, saját érdeket a közjó érdeke fölé helyezve, esetleg társulás útján, a körükön kívül levő elemek fölötti hatalmukat akarják megalapítani, saját szellemi és

anyagi erőiket a „minden mások” elnyomására akarják felhasználni. A szabad verseny kezükbe adta a pénzt, az emancipáció a jogcímet. Ez alapokra fekteti a zsidóság a befolyást, a szabadalmakat, mikkel másokat kizárhat, a kiváltságokat melyekkel egyre feljebb emelkedhetik; a szabadversenyt, mely által az ipart és kereskedelmet uralhatja, irányozhatja. — Kétféleképp működnek: titokban az ösztetartás élesztésére és egymás segélyére és terveik megállapítására; összekötő orgánumok e tekintetben a vándor rabbik; — és nyíltan, pénzzel és hivataljaikban; s e téren biztosítja, támogatja törekvéseiket, a nagy részben hatalmukba kerített sajtó, a hírlapi tábor. A zsidók ily eszközökkel bátran síkra szállnak a világgal, annál inkább. mivel ellenök fellépni alig akad néhány bátor, jellemes és lekenyerezhetlen férfiú; és ha ezek fellépnek is, szavuk bár nem pusztában kiáltó szó: eredménye nem igen több, mint a hallgatag elismerés; a betömött szájjal mormogás! A felszólalókra nézve több az eredmény: mert a zsidósajtó nem mulasztja el őket a legkíméletlenebbül, gorombán, mint csak zsidótól telik, lehurrogatni, civilisálatlanoknak, barbároknak, Ázsiából szalasztott tatároknak stb. kikiáltani, kigúnyolni. Ez is tény! Az így megtámadottakat védeni is alig merik, nem hogy segíteni bátorkodnának a zsidók zsebéből élő lekenyerezett pajtások, vagy jó barátok is.

Legközelebb a magyar országgyűlésen Istóczy

Gyöző, vasmegyei képviselő, egy interpellációjában, — mely európai hírre tett szert, — kifejté a zsidóság tendenciáit, és az ezek által úgy az emberiségnek, mint az egyes államoknak okozott károk nagyságát, és éles észszel mutatott rá a jelen viszonyok fentartása folytán kétségtelenül bekövetkező vizzásságokra, calamitásokra, katastrophakra. És lett talán érdemleges eredménye? Nm. Maguk képviselőtársai is legnagyobb részt a civilisatió elveivel meg nem egyeztethetőnek találták a zsidók visszaéléseinek ostorozását mert . . . — A sajtó, — még a külföldi is, — egy két lap kivételével, ostorozta, gúnyolta úgy Istóczy nevezetes, mert kezdeményező, nyílt fellépését; mint minden más a zsidóság hazafiságának élesztésére, a haladó kor eszméinek általuk is megértésére irányuló felszólalást! . . .

De ha mindezek alaptalan, fantastikus magánvéleményeknek és logikátlan következtetéseknek bizonyíttatnának is: annyi t é n y: hogy van egy hatalmas és folyton növekvő, erősbülő p é n z a r i s t o k r a c z i a, mely hatalmának érvényesítésére és általánosítására törekszik és hogy ettől inkább tartatni, mint az erőben fogyó f ő u r i - r e n d e k t ő l.

III. D e m o k r a c z i a i á l l a m f o r m a.

Ha valamely államban, a közhatalmi jogot, maga a nép, illetve a nép megbízottjai gyakorolják, — létesül a demokracziai államforma, a n é p - u r a l o m.

D e m o s a népet, K r a t o s az erőt, hatalmat

jelent; vagyis a demokraczia a néperőt, népfelséget, a népuralmat teszi

Sokan kétségbe vonták a népuralom jogosultságát, sokan megtámadták és tagadták czélszerűségét, sokan tagadták hasznát és üdvösségét.

A korszellem, az elfogulatlan államtudósok megczáfolták őket. A népek elnyomásának indoklására azt hozták fel érvül, hogy a királyok joga az uralomra istentől származik.

Milton az „Angol nép védelme” című munkájában, így felelt meg erre: „A nép joga nem kevésbé jó istentől, mint a király joga. Emez zsarnokságát az istennek tulajdoníthatja és mi szabadságunkat ne az istennek köszönhessük-e?”

Spinoza a demokracziát a legtermészetesebb államformának nyilvánítja „mivel az összesség egyesült erői, minden körülmény közt jelentékenyebbek mint minden egyesé külön. Az arisztokraczia és az egyeduralom az államhatalmat csak a kisebbség, vagy egyetlen egy ember kezébe teszik; ezek pedig gyengébbek, mint mindnyájan együttvéve.” —

Locke így nyilatkozik a demokracziáról: „Bármit mondjanak is a korlátlan hatalom tányérnyalói, a nép a polgári társaságban csak akkor él és csak akkor érzi magát biztosnak, ha a törvényhozás közös, többekből alakított testületre van bízva.” - Még maga Nagy Frigyes is elismeri a „népfedelemtség” elsőségét.

A néphatalom a természetes szabadságon

és egyenlőségen alapul s magában hordja, a n é p u r a l o m természetes fogalmát. A fokokint haladó fejlődés feladata, hogy különböző népeknél ezt a fogalmat megérlelje, hogy azt a közszellem megértse.

Ha a nép erejének tudatára nem emelkedik; ha természetes jogairól tiszta fogalma nincs: úgy nem is ismerheti fel a néphatalmat, nem tudja mily követelési joga és kötelessége van, — nem lehet helyes képzelnie sem a népuralomról.

F r a Girolamo Savonarola dominikánus perjel létre, — „Trattato del governo” című munkájában adván elő államelméletét, mely fényes győzelemre is jutott, — szintén a demokracziai államformát ajánlotta az érett gondolkozású népeknek s ő maga egyszerű pap létre minden egyéb eszköz nélkül, csupán a nép ragaszkodása és genialis észtehetsége által Florencznek megalkotta a köztársaságot. A florenczi reformátor a teljes demokraczia első képviselője volt; ¹⁾ s bár a pápa neki bíborkalapot ígért, ²⁾ ha elveit megtagadja, ő inkább a martyrkoszorút fogadta el, a nép javáért a máglya halált szenvedte el s így a köztársaság eszméjének első martyrja is lett.

Savonarola azt mondja: „A népuralomban mindenki részt vesz, bár a tulajdonképi hatalom

¹⁾ L. „Budapesti szemle” 19. szám „Savonarola államantani nézetei” ismerteti Dr. Weisz Béla, I. rész 199—200 oldal.

²⁾ Ugyanott.

egy kormányzó-tanácsra ruháztatik. Ez képezi a nép souverainitását. A demokraczia legjobban valószínűsíti az állam feladatát; egyenlőséget és szabadságot biztosít mindenkinek, jóllétet terjeszt mindenfelé, az erények és vallásosság uralmát megerősíti.”

Locke kétféle szabadságot különböztet meg: a természetit és a polgárit.

Helyesen mondja: „az előbbi minden föléje rendelt földi tekintélyt kizár és nem tud másról, mint természeti törvényről. A polgári szabadság kizárja ugyan egy másik ember önkény-uralmát, de az egymás közti viszonyokat megfelelően szabályozó, közös törvények tekintélyét elismeri és több hatalmat nem gyakorol, mint amit reá bíztak.”

Tehát ezek szerint a népuralom nem egyértelmű, a sokak által állított s még többek által óhajtott határtalan cselekvési szabadsággal, amely szerint kiki azt teheti ami neki tetszik, amit akar. ha mindjárt a mások jogkörének rovására is. Nem. Ez féktelenség lenne, korlátlanságra, ochlokracziára és elvégre az ököljogra vezetné vissza az emberiséget!

Pedig a népuralomnak, — csakis általa elérhető, — feladata: a polgári szabadság, vagyis a törvények által mérsékelt és irányított természeti szabadság biztosítása folytán, a népszövetségek előmozdítása, a testvériség terjesztése, a művelődés, tökéletesedés fejlesztése, biztosítása, az erre kívánatos közjólét fentartásáról gondoskodás: vagy nem-

legesen, a természeti fejlődésnek mesterséges akadályok emelése által útját nem állani!

Spinozának fentebb idézett azon állítását, hogy „az arisztokraczia és az egyeduralom, az államhatalmat csak a kisebbség vagy egyetlen ember kezébe teszik; ezek pedig gyengébbek mint mindnyájan együtt véve”: nem úgy kell értenünk, mintha a hatalmat a nép minden egyes tagjának egyenlően kellene gyakorolni, hanem, hogy a nép minden egyes tagjának jogai és erői együttesen képezvén a hatalmat, a nagy többség nagyobb hatalmat, mert több erőt és jogot képvisel, illetőleg képez, mint a kisebbség, avagy épen mint az egyes ember.

Az arisztokracziái és demokracziái államformák tehát abban különböznek, hogy amabban a hatalom a kisebbség kizárólagos tulajdonának tekintetik; — emebben pedig a hatalom tulajdonosa maga az összesség; a kisebbség (a közhatalmi testület) pedig csak mint megbízott gyakorolja a közhatalmat.

Ez a különbség pedig az emberiségre nézve nagy jelentőségű, nagy horderejű különbség!

Igaz, hogy az arisztokracziái államforma közeledés a demokratikushoz, legalább annyiban, hogy a közhatalom gyakorlására egy embert elégtelennek tart; s bár az arisztokraczia is képezhet demokratikus államformát: az még sem lehet helyes, üdvös, sőt határozottan káros, mert az osztályrendeket istápolja, saját érdekeit mindenütt előtérbe tolja s felsőbbiségét ugyancsak érezteti.

A népben ma nincs meg, egyetlen államban sem az igazi egység, mert az osztályokra van darabolva; a legnagyobb de leghitványabbnak tartott osztályt hívják ma népnek. Azt mondják, hogy a társadalomban élők közt igazságosan fel kell osztani a hatalmat, földet, tőkét és a munkát!

S ki nem látná be, hogy ez mind igazságosan fel is van osztva az egyes — osztályok közt?

Az első osztályé a hatalom és a hivatalok, a másodiké a föld; a harmadiké a tőke, a negyedik osztályé a tulajdonképeni — m u n k a .

Azt hiszem a népnek ily értelmű osztályozása sokkal természetesebb, mint a régi hármassz osztályozás. Ki tagadhatná tehát, hogy haladtunk már ebben is, mert a negyedelés több mint az elharmadolás. A „nép” tehát nem panaszkodhatik, mert megkapta a negyedrészt, az igazságos osztályozásból.

Hogy nem neki jutott a föld vagy tőke, vagy épen a hatalom: az a fatum dolga; az ő feladata a türelem, mely sokszor megtermi a midennapi kenyeret is! De ne gúnyolódjunk!

A negyedik rend, a nép, bizony ma is csak — alig több a semminél: mert politikai joga csak annyi van, amennyi pénzt, vagyont magának szerezhetett, aminek alapján a törvények szerint képviselő választásra jogosítva van. A nép politikai szabadsága tehát a vagyonhoz, anyaghoz van kötve. Ezt csak senki sem fogja természetesnek, de célszerűnek sem tarthatni. — A nép minden; ő az

úr, övé a hatalom. Nem azt teszi ez, hogy a negyedik rend az úr, hanem hogy valamennyi néposztály, néprend együttvéve az, mert a hatalom közös. Tehát igen természetes az, hogy a negyedik rendet is ép úgy megilleti a tőke, föld és a hatalom mint a többit. De ha ez igaz, úgy a negyedik rendnek csakis a munkára szorítása, a hatalomból, földből, tőkéből kirekesztése nem természetes, mert jogtalanság!

Egy híres porosz publicista szerint Berlin a világ phisiognomiája. Berlinben pedig a középosztály egyre gyengül és fogy, a „nép” nyomorog, tehát szabadság hiányában sínylődik. —

A földön élő véges lényekre nézve c z é l csak e g y van; csak egy lehetséges, — és ez az egyetemnek az egész emberiségnek czélja: az általános fokozatos fejlődés, az általános művelődés, az ész, kedély és testi erő, testi épség összhangzatos kiművelése, — az emberiség egyetértése, a szép, nemes és jó eszméinek tökélyre emelése; a magasztos élvezetek gyönyörézetének általánosulása, az általános jólét, meglegedés, vagyis a minél teljesebb, általános közös boldogság. —

Ily e g y s é g e s esélyt tüntet fel a vallás is; csakhogy e szerint ez a közcél abban áll, hogy menyországba jutva, a szentekkel és angyalokkal, az Istent színről színre lássuk és dicsérjük. — Az Isten az ő főczélját, hogy mit csinál a világegyetemmel, nem nyilatkoztatá ki senkinek soha; de azt,

hogy mi a mi feladatunk, a természet ujmutatása földgömbünk sajátságos viszonyai szerint értésünkre adta; és eszerint, ha mi megtesszük mindazt, amit az önművelődés és fejlődés természeti kötelelességérzetünkől megkíván: akkor megértettük istent, mert akkor azzá lettünk, amivé isten rendelése szerint lennünk kellett!

A világegyetem külön álló részei mindegyikének van egységes (különleges) célja és e célok a világrendezendő hatalomban, az istenben központosulnak. — A földi cél elérésére törekedni, már velünk született feladat, természetünk lényegét alkotó kötelelesség; melylyel azonban a szabadakarat és jogok szintén természetileg vannak összekapcsolva. Bizton állíthatjuk, hogy ez a cél iránti kötelelességérzet alapja a társadalmi állapotoknak, az államoknak. Az őállapotokat, a természet kényszerűségi viszonyai szabályozták. Az így társulásra kényszerített emberek időfolytán rájöttek rendeltetésökre, mit ugyan máskép magyarázott az állam s máskép a vallás. De a fejlettebb gondolkozás rájött az örök igazság matematikai pontosságú, állandó törvényeire. Most már kimondhatjuk, hogy csak egy és általános cél van a földön, hogy az egyes embereknek céljuk nincs, csak feladatuk; természeti kötelelességen alapuló joguk a közös cél elérésének támogatására; egyéni tehetségeiknek (közvetett, vagy közvetlen) kifejlesztésére és e te

hetségeknél és phisikai képességeknek a közcél követelményei szerint felhasználására.

A szerint választ tehát valamely nép magának államformát, amint feladata iránt tisztába jött, azt föl fogta és megértette a nép közszelleme, s amit sürget a nép akarata, közvéleménye.

A cél tekintetében nincs különbség az emberek között, legyenek azok fehérek vagy feketék; legyenek angolok, oroszok vagy chinaiak; magyarok, vagy törökök: legyenek keresztyének vagy nem keresztyének. — Amit a török vagy zsidó igazat mond, az egyformán igaz marad; amit a katolikus vagy „eretnek” jót tesz, az egyiránt jótéteménynek tekintetik; — a bösesesség pedig, akár a némettől halljuk, akár a magyartól, azért bösesesség lesz. A szép érzete mindig egyformán kellemesen hat lelkünkre, bármiféle nemzetbeli idézze is azt elő: míg a keresztyének és pogányok erkölcstelenségei és bűnei között, szintén nem állíthatunk fel semmiféle különbséget. — És ezek még világosabban utalnak a közös és egyetlen célra, melyre nézve mindnyájan egyenlők, vagyis világpolgárok. — jobban mondva, — a föld-csillag egyenjogú polgárai vagyunk.

Mínt hogy bármily mértékben legyünk is philantropikusok, bár rajongjunk és áldozunk a közjóért, az emberiségért, azért korlátoltságunkat se megtagadni, se megszüntetni nem bírjuk; s mi, az egyesek, — képzeletileg, lélekben — bár igen tág, —

tényleg csak szűk térben mozoghatunk. Tetteink, cselekvényeink csak többek közreműködésével egyesülten, mások által méltányolva, válhatnak csak a közállomány javára. Ez okok folytán szükségünk van egy kis körre; szükségünk van a rokonlelkületi emberek bizalmas körére. E körben a vonzalom, rokonszenv és ezen alapuló szeretet, barátság és szerelem, a legtisztábban érvényesülhetnek az egyesekre nézve. Az egyesek legtökéletesebb boldogsága ily kis körökben él és tartatik fenn. Ily boldog körök sokasága, melyek ismét egymás iránt fejtik ki a szeretet és barátság érzelmeit, — képezi az államok és az egész emberiség összallamának boldogságát. Az államok, illetve a társadalom egyik feladata tehát az, hogy mintegy látatlanul és észrevétlenül odaműködjék, hogy az egyesek mindnyájan kivétel nélkül ily kis körökbe tartozzanak s ily körök között is, a minél nagyobb összhangzat, szeretet uralkodjék; hogy ezeket a legszentebb érzelmek varázs-kötelékei tartsák égy egészszé összefűződve

Minden embernek speciális feladata az, hogy önmagát művelje és nemesbítse. Az államnak és vallásnak az egyesekre vonatkozó első közös feladata az, hogy közvetlenül a közneveléstan, közvetve a családi nevelés által annyira vigye azokat, mikép az önművelődés és lelki nemesbülés nagy fontosságát a közös cél tekintetében felfoghassák, megérthessék; az államnak másodsorban feladata, hogy azt meg is tegyék; vagyis anyagi

tekintetek ne akadályozzák a jóakaratot, mely ha nincs, — észszerű kényszerítés által is meg kell teremteni. Szükséges azonban a társadalomnak oly szervezése, hogy abban az egyesek, a célra vezető eszközöket is megkaphassák.

Én részemről Montesquieu felosztását: 1. Köztársaság (demokracziai és aristokracziai). 2. Egyeduralom. 3. Kényuralom; — fogadom el; csakhogy oly módosítással, mikép a kényuralom nem tekintendő, — mint fentebb fejtegetem, — államtornának. E szerint csakis kétféle államforma lehetséges: 1. egyeduralmi, vagy 2. köztársasági.

Lehetnek és voltak is oly államok, melyek a monarchiai forma alatt időközönként jól érezték magukat; az ország felvirágzott, hatalmas volt: de oly államforma, mely az emberiség közös céljának megvalósítására kiválólag alkalmas és egyedül üdvös: — az a demokracziai. a köztársasági. Ha tehát a szokásos három államalakot összehasonlítva, a demokracziai államformát tartjuk leghelyesebbnek, sőt egyedül helyesnek: annak megvalósítására, úgy az államoknak, mint az egyeseknek törekedni, a közczélból folyó kötelességek is!